

GEVECHT M.C. CAPELLE OP DE HEUVEL

Gevecht op de heuvel

GEVECHT OP DE HEUVEL

DOOR M. C. CAPELLE

2e druk

TEKENINGEN: KEES VAN LENT

UITGAVE: W. D. MEINEMA N.V. - DELFT

ISBN 90 211 0710 4

1

Hitimana blaast op zijn fluit, zijn rietfluit, en klimt achter zijn koeien de helling van een heuvel op. Zijn repertoire is niet groot: Hitimana blaast eindeloos hetzelfde wijsje, maar het verveelt hem niet.

Het langgerekte loeien van een van de koeien wordt door de heuvels aan de andere kant van het diepe dal teruggekaatst.

„Héééé. . .!” laat ook Hitimana zich horen.

„Hééé. . .!” klinkt het terug van over het dal.

„Hóéóóóé. . .!” schreeuwt hij.

„Hóéóóóé. . .!” antwoordt de echo.

Opeens ziet hij dat een koe een andere kant uitgaat en meteen is Hitimana het spel met de echo vergeten. De dieren hebben naar hem te luisteren; de eigenwijze koe wordt dan ook dadelijk tot de orde geroepen.

Hitimana is op weg naar de rivier, want daar is in deze droge tijd van het jaar nog groen gras te vinden. Het gras op de heuvels is verdord. Daar kunnen hoogstens een geit of een schaap nog iets van hun gading vinden, maar geen koe.

Op sommige hellingen hebben de mensen het verdroogde gras in brand gestoken, zodat er bij de eerste regenbuien ruimte komt voor een nieuw groen tapijt. Kijk, ginds brandt een van de hellingen nog na; de lucht boven die heuvel trilt van de vlammen, die vrij spel hebben. Lange rooksluizen, grijs en met alle kleuren van de regenboog, gaan omhoog.

Hitimana zal blij zijn als de regen komt. Zolang de droge tijd niet voorbij is, wordt het iedere dag warmer en stof-

figer. Iedereen verlangt dan ook naar water. De struiken en de brede bladeren van de bananebomen zijn bedekt met een laagje roodbruin stof; je kunt nauwelijks de echte kleur meer zien. En de zon brandt maar aan een wolkenloze hemel, week in, week uit, of ze er nooit genoeg van krijgt.

Hitimana voelt het gloeiende zand op het voetpaadje branden onder zijn dikke eeltzolen. Wacht maar, straks bij de rivier, daar is schaduw.

De koeien verlangen ook naar de rivier. Hun staarten zwiepen driftig op en neer en links en rechts naar de venijnig stekende vliegen en horzels. Het lijkt of de hitte die plaaggeesten niet deert. Ze laten zich ook maar éven verjagen en gunnen de warme dieren geen moment rust.

Tja, de koeien waar Hitimana voor moet zorgen! Je kunt je zijn land niet zonder koeien voorstellen. Dat land heet Rwanda en ligt in het hart van Afrika. Daar neemt Inka de koe al eeuwenlang een heel belangrijke plaats in. Koeien zijn het grootste geschenk van Imana, van God, aan de mensen. De eigenaar van een grote kudde staat er hoog aangeschreven. Eer en aanzien worden afgemeten naar het bezit van het aantal koeien.

Met plezier kijkt Hitimana naar de dieren waar hij voor moet zorgen. Het zijn prachtige dieren, met hun roodbruine huid die lichter wordt aan de buikzijde, en met hun grote wijdgespalkte horens. Het lijkt of ze zich ook bewust zijn van hun waardigheid: langs de weg moet alles wijken voor een voorbijstappende koe.

Als tegen de avond de stier met opgeheven kop aantreedt aan de spits van de kudde, dan blijft iedereen staan om vol bewondering en ontzag de voorbijtrekkende stoet te zien. De koe is een koninklijk dier. Hitimana is trots dat hij deze koeien mag weiden. Het zijn er twaalf, twaalf prachtige dieren.

Daar is de rivier – maar nu het zo lang niet heeft geregend vormt het water een smal stroompje. Hier en daar steken zandbanken boven het water uit. Daar tussendoor haast het geelbruine water zich naar het noorden. Het gunt zich geen ogenblik rust.

Hitimana ziet dat een vrouwtje de helling afdaald. Ze heeft een aarden kruik op haar hoofd en in haar rechterhand een kalebas, een uitgeholde vrucht, waarmee ze het water zal scheppen. Er is aan de kant van de rivierbedding een kuil gegraven, waarin het drinkwater langzaam samenvloeit.

Ziezo, de koeien kunnen hun dorst lessen en het stof van zich afspoelen. Tevreden gaat Hitimana in de schaduw van een boom liggen – maar toch zó, dat hij de dieren goed in het oog houdt. Het zou niet mooi zijn, als hij vanavond met een koe minder thuis kwam dan waarmee hij vanmorgen de heuvels is ingetrokken.

Hij kijkt naar zijn koeien. Sommige wagen zich tot aan hun buik in de rivier. Ze laten het water langs hun flanken stromen. Eigenlijk hoeft de jonge herder geen ogenblik bang te zijn dat er een stilletjes zal verdwijnen. Ze zijn hier in hun element.

Hitimana gaat op zijn rug liggen en kijkt in de donkergroene bladeren boven zijn hoofd. Hij ziet een eenzaam vogeltje, dat beschutting zoekt tegen de overvloedige hitte van de middag.

„Hitimana. . .!” hoort hij opeens zijn naam.

Hij kijkt op en ziet Tabaruka, een jongen van een van de heuvels in de buurt. Tabaruka heeft een paar geiten bij zich waar hij voor moet zorgen.

Dadelijk schuift Hitimana wat opzij om een plaatsje vrij te maken in de schaduw van de boom. Maar veel plaats is er niet. Het hoofd van Tabaruka is in de schaduw, op zijn benen voelt hij de brandende zon.

Hitimana heeft zijn ogen gesloten, maar slaapt niet. Telkens kijkt hij even naar zijn koeien, die nog geduldig in

„Hirimana . . .“ hoort hij opeens zijn naam.

het water staan of op de hoge oever liggen te herkauwen. „Koeien hoeden is gemakkelijker dan geiten,” mijmert hij. „Geiten zijn zulke nukkige dieren; je weet nooit wat ze in hun domme hoofd halen.”

Hitimana kan het weten! Elke morgen brengt hij hun twee geiten naar een plaats op de heuvels, waar ze tot aan de avond blijven. Met een lang touw worden ze aan een stok vastgebonden, die stevig in de grond wordt gedrukt zodat de dieren in een wijde boog alles kunnen eten wat van hun gading is. 's Nachts krijgen ze ook een plaats in de hut; het is niet veilig om ze in het donker buiten te laten. Er zijn altijd dieven die van de duisternis misbruik maken.

Maar onberekenbaar dat die geiten zijn! Ze rennen maar raak; ze lopen in de veldjes van de mensen en zelfs in de hutten van de buren. Een geit is het toppunt van brutaliteit, vindt Hitimana. Gisteren sprong er nog een met vier poten tegelijk op het bed van vader.

Daar komt weer iemand over het paadje langs de rivier. De jongens kunnen nog niet zien wie het is. Ze horen alleen het kloppen van blote voeten op de harde grond. Maar opeens verschijnt hij vanachter de struiken. Aha, het is een Twa, die misschien naar de andere kant van de rivier wil. Hitimana kent hem wel; zijn hut is dicht bij de vallei, waar nog meer Twa een simpel huisje hebben gebouwd.

„Kijk daar eens!” smaalt Tabaruka. Er komt een spottend lachje om zijn mond. Zo is het nu eenmaal: elke Twa wekt de lach- en spotlust op. Een Twa is helemaal niet in tel; niemand haalt het in zijn hoofd om naar hun hutten te gaan voor een gezellig babbeltje. Of om samen bier te drinken.

Moet je dat mannetje daar zien staan! Hij is niet veel groter dan de jongens, bijna een dwerg. En dan die korte benen en de belachelijk lange armen in verhouding tot de romp.

De man is bij de koeien blijven staan.

„Hé Twa, je bent toch niet van plan om een koe te stelen?” schreeuwt Tabaruka hem toe.

De man kijkt schichtig op, schudt heftig van nee en loopt vlug verder. Een eindje van hen vandaan zien ze hem op de doorwaadbare plaats de rivier oversteken. In de vallei graven de Twa klei, die ze gebruiken bij het maken van potten en waterkruiken. Want daarin zijn die kleine mensen echte kunstenaars. Niemand die het hun verbetert.

Eens – maar dat is eeuwen geleden – waren de Twa de enige bewoners van het land. Toen was heel Rwanda bedekt met dichte bossen, waar die kleine mensen in groepjes doorheen trokken. De mannen waren jagers. Zij volgden de sporen van olifanten, apen en buffels. De vrouwen plukten wilde vruchten en zochten eetbare wortels.

Later kwamen andere mensen in het land. Dat waren de Hoetoe, geen jagers, maar boeren. Zij wilden land hebben om bonen te verbouwen, en zoete aardappels. Daarom gingen ze eerst het dichte bos te lijf; met hak en bosmes en niet te vergeten met vuur lieten ze eeuwenoude bomen sneuvelen. Ze stroopten het land zijn groene pels af. Er bleven kale heuvels over, waar de zon op brandde en de regen op neerkletterde. Op sommige plaatsen spoelde de aarde weg en kwamen kale rotsen tevoorschijn.

Van de kleine Twa trokken ze zich niets aan. Niemand die er zich druk om maakte dat hun jachtgebied werd verwoest. Ze moesten maar ergens anders gaan wonen en op jacht gaan. Maar de jacht was onmogelijk gemaakt. Daarom bouwden ze voortaan hun armoedige grashutten bij een vallei.

„Ik hèb je!” roept Tabaruka opeens.

Het is hem gelukt een vlugge sprinkhaan te vangen en hij houdt het diertje stevig in zijn vuist geklemd. Van-

uit een ooghoek ziet Hitimana toe. Dan gaat hij overeind zitten, strekt zijn arm en pakt een steen vanonder de boom.

„Hier,“ zegt hij en Tabaruka begrijpt meteen wat zijn bedoeling is. Een grashalm is gauw gevonden; daarmee wordt de sprinkhaan op de steen vastgebonden.

„Wie hem het eerst raakt!”

Het is een bekend spel van de jongens. De arme sprinkhaan wringt zich om aan het dreigende gevaar van verpletterd te worden te ontkomen. Maar de grashalm is stevig gestrikt. Tabaruka heeft al een handvol steentjes verzameld en daarmee mikken ze om de beurt. Het is moeilijk om van een meter afstand de kleine steen te raken, en nóg moeilijker om de sprinkhaan te doden. Nu eens komt hun projectiel naast de steen terecht, een enkele keer er op, maar de sprinkhaan wordt niet geraakt.

In de spanning van hun wedstrijd vergeten ze zelfs de dieren. Maar de koeien van Hitimana staan nog steeds dromerig in de rivier of liggen aan de kant. En de geiten van Tabaruka blijven ook in de buurt. De jongens horen zelfs niet dat er weer iemand aankomt over het smalle pad. Het is nu een jongen van hun leeftijd. Pas als zijn schaduw op de steen met de vastgebonden sprinkhaan valt, kijken ze op. Het is Barihafi.

Ze gaan nog even door met hun wrede spel, tot het begint te vervelen. Niemand neemt de moeite de sprinkhaan los te maken.

Barihafi is even oud als de twee herders – maar zeker een kop groter. Hij behoort tot de stam van de Toetsie, dat zijn de voornaamste mensen van het land. Zij zijn de heersers, al eeuwenlang. Veelal grote mensen, en trötse mensen. Ook aan Barihafi is duidelijk te zien dat hij zich ver verheven acht boven de twee Hoetoe-jongens voor hem. En mijlenver boven de verachtelijke Twa. Als een prins schrijdt hij kaarsrecht over de heu-

vels. Hij is zich nu al bewust van de grootheid van zijn ras.

De koeien, waar Hitimana voor moet zorgen, zijn het eigendom van Barihafi's vader. Die heeft wel honderd koeien en is daarom een rijke man, die veel macht heeft en graag naar de ogen wordt gekeken.

De vader van Hitimana is knecht van deze rijke veehouder. Reeds als jongen heeft hij onderdanig gevraagd of hij zijn dienaar mocht zijn. Elke Hoetoe-boer voelt zich gelukkig als hij een voorname Toetsie mag dienen. Dat betekent immers bescherming. En wat óók belangrijk is: het betekent dat men een koe in eigendom krijgt! Zo'n prachtig dier, de grootste schat die men zich kan voorstellen. Zelfs de kalfjes mag men houden – althans de stierkalveren. De vaarzen moeten bij de kudde van de heer. Maar de melk is voor de knecht.

Zeker, er staat ook iets tegenover, dat is allemaal nauwkeurig vastgelegd. Als de heer op reis gaat, moet de knecht hem vergezellen en zijn bagage dragen. Ook moet hij de grote hut van de meester om het andere jaar van een nieuw dak voorzien en de omheining van de veekraal opknappen als dat nodig is. En niet te vergeten het land van de veehouder bewerken – planten, zaaien en oogsten. Dat is allemaal veel werk en het vergt veel tijd. Maar vergeet niet wat er gebeurt als de Hoetoe-knecht moeilijkheden heeft: dan kan hij altijd een beroep doen op zijn meester. Hij zal nooit vergeefs bij hem aankloppen en dat is een belangrijk ding. Hij kan altijd bij hem terecht omdat hij zo'n beetje bij de familie hoort.

Zoals de vader van Hitimana de dienaar is van Barihafi's vader, zo zal Hitimana zijn leven lang de knecht van Barihafi worden. Twee jongens, even oud, maar toch heer en knecht. De Toetsie zijn de meesters, de Hoetoe de knechten. Zo is het altijd geweest en wie gelooft dat het ooit zal veranderen? Al klinken de laatste tijd vreem-

de stemmen. Er zijn veel mensen met nieuwe ideeën. Maar jongens maken zich daar niet druk om!

Tòch zijn die twee vrienden van elkaar; Hitimana, de boerenjongen, en Barihafi, de zoon van een voorname veehouder.

De vader van Barihafi spreekt dikwijls met zijn jongen over de grootheid en de hoge afkomst van hun ras. Hij prent hem van jongsaf in, dat de Toetsie door Imana zelf als heersers over het land zijn aangesteld. Zo praat ook zijn moeder als ze een nieuwe mat vlecht. Barihafi hoort het graag. Er moet een streng onderscheid zijn tussen de drie rassen die de heuvels van Rwanda bewonen: de Toetsie staan aan de top, zij zijn de edelen, de eigenaars van het land en van het vee.

Eerst komt er een hele poos niets en dan zijn er de Hoetoe, die domme boeren. Zij kunnen alleen als een mol in de grond graven. Ze zijn juist goed genoeg om de dieenaar van een Toetsie te mogen zijn.

Helemaal onderaan – lager kan het niet – staan de kleine Twa. Zij zijn niet meer dan slaven en van weinig waarde. Goed, ze zijn meesters in het bewerken van klei uit de vallei, dat zal niemand ontkennen. En in geval van nood roepen de Toetsie hun hulp in om hun eigendommen te bewaken of voor hen te vechten. Want die Twa zijn wreed in de strijd; berucht zijn hun scherpe pijlpunten waarop ze vergif strijken om een vijand te doden. Maar dat gebeurt alleen wanneer de heersers hun opdracht geven. Verder houden ze zich kalm en leven liefst gescheiden van de andere mensen.

Barihafi heeft geleerd om op alle Hoetoe-boeren en zéker op de kleine Twa neer te kijken. Maar het vreemde is dat Hitimana een uitzondering vormt. Hij is toch óók een domme Hoetoe-jongen, zoals er duizenden op de heuvels wonen.

Zijn vader ziet de vriendschap met de Hoetoe-jongen niet graag. „Vergeet nooit dat jij een Toetsie bent,”

zegt hij vaak. „Pas op voor die kleine Hoetoe; ze zijn nooit te vertrouwen. Ze moeten knechten blijven.”

Barihafi belooft dat hij er aan zal denken – maar als ze samen over de heuvels trekken, is hij het meestal vergeten. Ze kunnen het nu eenmaal goed met elkaar vinden. Dat was al, toen ze nog kleine jochies waren en Barihafi soms de hut van Hitimana's moeder binnensloep om te kijken hoe zij de bonen voor het avondeten klaarmaakte. Of hoe ze het bananebier liet gisten in een grote kruik.

Er is nòg een verschil tussen de twee jongens.

De vader en moeder van Hitimana zijn christenen; zij gaan elke zondag naar het grote bakstenen gebouw dat kerk heet.

Maar op de heuvel waar Barihafi woont, wordt Imana geëerd zoals het eeuwenlang gebeurde. Imana, dat is de naam van de grote Schepper. Hij trekt de hele wereld rond, maar elke avond keert hij terug naar zijn geliefd Rwanda. Dit land is zijn eigenlijk tehuis; hier wonen zijn liefste kinderen – en dàt zijn de Toetsie. Zij weten zich het uitverkoren volk van Imana.

Als ze samen door de heuvels dwalen, vertelt Hitimana soms een van de verhalen die hij heeft gehoord bij de christen-leraar in het grote stenen huis te Kirinda. Het zijn andere verhalen dan die Barihafi thuis hoort: die gaan meestal over de heldendaden van vroegere Toetsiekoningen.

Maar het is toch móói wat Hitimana vertelt: hij zegt dat er eens een machtig man is geweest, de zoon van Imana zelf. Hoe die met een enkel woord en een simpel handgebaar de boze geesten verdreef uit de lichamen van tien slaapzieken, zodat ze weer gezond werden.

Dat is een vréemd verhaal!

Een andere keer vertelt hij dat verlamde mensen beter werden gemaakt, zodat ze zich lenig opstelden voor de grote koeiendans. Dat is niet te geloven!

Hitimana kan zich nooit precies herinneren wat de christen-leraar heeft gezegd. Maar dat is niet erg, de bijzonderheden kleurt zijn fantasie er wel bij.

Eens was Hitimana met een verhaal gekomen dat Barihafi niet begrijpt. Het was ook afkomstig uit het stenen huis te Kirinda. Het was zó: de grote genezer van de slaapzieken heeft gezegd dat alle mensen broeders zijn. Belachelijk! Kijk maar om je heen. Je hoeft echt niet ver te zoeken om grote verschillen te zien. Er zijn Toetsie en Hoetoe, en dan nog die verachtelijke Twa. Drie verschillende rassen. Zouden de onooglijke Twa broeders kunnen zijn van de statige veehouders, van de heersers?!

Toen Hitimana hem dat zei, trok er een minachtend lachje om de mond van Barihafi. De man in het stenen huis in Kirinda moet het niet te gek maken. Soms zijn z'n verhalen mooi, maar dít zijn leugens. Van Hitimana wil hij nog wel aannemen dat ze broeders zijn, maar voor de rest. . . nee!

Barihafi heeft er eens voorzichtig met zijn vader over gesproken. Maar vader wil niets van de christenen weten.

„Hun godsdienst is die van de blanken,” zei hij kort. „Waarom zouden we hun God dienen? Hebben we niet onze eigen Imana?. . . De vreemdelingen uit het verre Boulaya (Europa) willen zelfs ons geloof stelen. Ze laten onze kinderen mooi klinkende woorden zeggen. Wij hebben genoeg aan de levenswijze van onze voorouders.”

Barihafi had er weinig van begrepen.

„Zelfs onze mwami (koning) is christen geworden,” had vader er bitter op laten volgen. „En veel Toetsie willen de geesten niet langer eer bewijzen. . . Maar ik blijf trouw aan de gebruiken van mijn vadersen.”

Die laatste woorden klonken heel beslist. Vader wist

wat hij wilde. Niemand zou hem van zijn voornemen af kunnen brengen.

„Het is tijd om de koeien in de kraal te brengen!” roept Hitimana.

Hij heeft gelijk. De zon daalt in een verblindend vuurrood achter de bergkammen. Het wordt hoog tijd de dieren bijeen te drijven en naar huis te leiden.

Hitimana slaat ze met een twijg op de schoften; hij fluit tussen zijn tanden; hij roept en jaagt ze op.

Tabaruka heeft vooral veel moeite om zijn geiten bij elkaar te brengen.

Het geloei van de koeien, die naar huis gaan, galmt door het dal. Dit is het bekende geluid van iedere avond. Het betekent dat de dag voorbij is, dat de avond en de nacht in aantocht zijn.

De ogen van Hitimana glijden met plezier over zijn kudde. Niet één van zijn koeien is ziek geworden of verloren geraakt. Dan begint hij opeens te zingen. Te zingen van puur geluk. Hij heeft een heldere stem, die tot ver over de heuvels klinkt, zodat ze overal echo's oproept die het dal vullen.

Barihafi valt in en in hun lied vergeten ze dat ze van een verschillend ras zijn; dat de een eigenlijk ver verheven is boven de ander.

Daar ligt de kraal van Barihafi's vader, op de zuidelijke helling van een heuvel. Er is een dichte haag omheen gegroeid. Binnen die haag bevindt zich het woonhuis. Het is geen hut zoals de Hoetoe-boeren bewonen, met wanden van klei en een rieten dak, een reuzenbijkorf. Dit is echt het huis van een voornaam heer, van de chef van vier heuvels en raadsman van de mwami. Het is gebouwd van baksteen. Achter het huis, in de linkerhoek van de kraal, bevindt zich de stal voor de koeien. Een kleinere stal voor geiten en schapen is er tegenaan gebouwd.

De melker staat al klaar, want het melken van een koe is een feestelijke gebeurtenis. Het is een grote eer om een koe te mogen melken; dat komt niet de eerste de beste toe. Een Hoetoe komt daarvoor nooit in aanmerking; die mag tijdens het melken hoogstens het kalf vasthouden.

Hitimana kijkt toe hoe zijn dieren worden gemolken. De moeder van Barihafi houdt het botervat in haar handen. Zij is een statige vrouw met een lang wit kleed, dat tot op de grond reikt. Haar botervat is een uitgeholde komkommer, die ze met beide handen heen en weer schudt. Het karnen van de boter is ook een feestelijke bezigheid. De vrouw trekt zich terug in haar hut en terwijl ze het botervat schudt, noemt zij zingend de namen van haar kinderen, van de kalfjes en koeien. Ze vergeet er niet één. En ze neuriet een liedje, zoals het door honderden vrouwen wordt gedaan:

*Kom boter, kom, kom snel!
Hoor je niet de kinderen wenen?
Zij krijgen niets dan gewone melk.
Zij willen die niet.
Botermelk, botermelk,
moeten mijn kinderen hebben!*

Zodra zich de boter heeft gevormd, wordt de botermelk uitgedeeld. De kinderen moeten eerst recht zitten, met opgetrokken knieën.

Intussen haast Hitimana zich om de koeien in de stal te drijven. Ze zijn toch ook een beetje zijn dieren. Nu al verlangt hij naar de dag van morgen als hij er weer met de dieren op uit trekt.

2

De hartige geur van brandend hout sluipt tussen de hutten rond als Hitimana op de heuvel komt waar hun hut staat. De zon is nu achter de heuveltoppen verdwenen. Het begint te waaien en de koelte valt. Heel even wordt de zwartblauwe lucht doorzichtig. Het licht vloeit weg in de ruimte en een witte nevel stijgt op uit de vallei. Op de hellingen blijft de hitte van de dag nog even hangen, maar het wordt kil en vochtig.

De vader van Hitimana zit op een houtblok voor de hut. Met een twijgje pulkt hij tussen de tenen van zijn linker-voet. Maar nu Hitimana, op wie het wachten was, is thuisgekomen, maakt hij dadelijk aanstalten om de hut te sluiten. Hij kijkt nog even rond of misschien iets buiten ligt, dat in de hut hoort. Dan sluit hij de toegang tot het voorerf met een stapel hout, waardoor de hut tot een kleine vesting wordt. Dieven zullen niet gemakkelijk naar binnen dringen. Ze kunnen hoogstens de rieten omheining vernielen, maar daarvoor wachten zich zowel mens als dier. Niet voor niets groeit dwars door het riet een plant, waarvan het melksap pijnlijke ogen of soms wel blindheid veroorzaakt.

Nog even blijft vader op het erf staan.

Er hangt over de diepe dalen en de wijde heuvels een rust die stemt tot peinzen en dromen. De lucht heeft een roodgouden kleur; het zal nu spoedig helemaal donker worden. Vader snuit zijn neus tussen de vingers en zwaait het vuil naast zich neer. Dan gaat hij naar binnen. In de hut hangt de prikkelende rook van het houtvuurtje. Moeder en de kinderen zijn al druk bezig. Hitimana

is de oudste, Gihana heet het kleine broertje, Mukandekezi is, als meisje, de rechterhand van moeder. In het voorste deel van de hut spreiden ze stro op de grond. Ze gaan hier straks slapen, met z'n drieën onder een mat. Alleen de baby krijgt een plaats op het bed van vader en moeder.

Moeder maakt het eten klaar. Dat is háár werk.

Wat zal het vanavond zijn? Hitimana weet het niet. Hij snuift de damp van een weeïg geurende brij op. Pas nu merkt hij, dat hij flink honger heeft. Het avondeten is ook de enige echte maaltijd van de hele dag.

Vader sluit de deur van de hut. Alles is nu in orde. Wat binnen moet zijn, is in de hut. De aarden potten op de grond, de veldhakken staan tegen de lemen muur. Er is ook wat water binnen. Niet één hut in Rwanda wordt 's avonds gesloten voordat er water binnen is gebracht. Geen water om zich te verfrissen, maar tot eer van Imana, die weer naar zijn eigen land is teruggekeerd. Moeder werpt nog wat dorre bladeren van de bananestruik op het vuurtje, dat tussen drie hardstenen brandt. Ze wuift met een blad, zodat het vuur steeds dezelfde hitte houdt. De vlammen laaien op en werpen grillige schaduwen tegen de lemen wand. Die vlammen zijn de enige verlichting; misschien dat vader nog eens een lantaarn koopt wanneer de koffie van hun tuin veel opbrengt. Nu is het nog een te grote luxe.

Het moet toch prettig zijn om een echte lantaarn in de hut te hebben, bedenkt Hitimana. Hun hut heeft geen schoorsteen, zodat de rook in slierten omhoog trekt en in de nok van het dak blijft hangen.

De bonenbrij is klaar en ieder krijgt zijn portie. Eerst is vader aan de beurt, daarna volgen de kinderen. Die hebben een grote schotel tussen zich in, waar moeder de bonenbrij op legt. Ze laten het zich uitstekend smaken! Het wordt stil in de hut. Je hoort alleen het geluid van etende mensen, terwijl van tijd tot tijd een van de scha-

pen of geiten gaat verliggen. Die hebben óók een plaats gekregen in de veilige hut.

„Jij Gihana, weet je niet meer hoe het hoort?” klinkt moeders stem verwijtend. „Heb je niet je rechterhand gekregen om mee te eten? Apen gebruiken hun twee handen. Maar mensen doen dat niet.”

Dat is zo. Nog niet in elke hut zijn de mensen in het rijke bezit van vork en mes. Daarom gebruiken ze in Hitimana's hut de maaltijd met de rechterhand – en het is moeder die de kinderen manieren leert. Vader bemoeit zich niet met zulke kleinigheden.

„Hè, hè.” Hitimana heeft zijn portie binnen. Hij wrijft behaaglijk over zijn buik, die bol staat van de stevige bonenbrij.

„Wat is dat?” Vlak voor zijn voeten ziet hij opeens een muis, die mee wil smullen van het eten, dat door de kinderen is gemorst. In de donkere, rokerige hut is altijd wel ongedierte.

Hitimana springt op – en het muisje, geschrokken van de wilde jongen, rent naar haar holletje, ergens in het voorste deel van de hut. Maar Hitimana is niet voor één gat te vangen; hij trekt vlug een brandende tak uit het vuur en springt de vluchtende muis achterna. Hij duwt de stok in het hol; zó wordt het ongedierte uitgebrand. Hij heeft het vader vaak zien doen.

Maar. . . vader is een man. En Hitimana een jongen, die soms domme dingen doet. Hij let helemaal niet op het droge stro, dat op de grond ligt. Zij brandende stok is er gevaarlijk dichtbij, en plotseling begint het stro te branden.

Moeder slaakt een gil. De kinderen schreeuwen bang. Alleen vader blijft rustig. Hij ziet het gevaar. Het zou niet de eerste keer zijn, dat door het uitbranden van ongedierte een hut in vlammen opgaat. Hij springt over-eind en smoort met zijn gespierde handen het beginnende vuur.

„Jij, je bent een dwaze jongen,” zegt hij bars.

Na het avondeten zitten ze nog even rond het houtvuur. Ze lachen, en ze plagen elkaar, maar dan wordt het tijd om naar bed te gaan. Vader dooft zorgvuldig de vlammen tussen de drie haardstenen.

In de hut is het nu pikdonker. Er hangt een benauwde rooklucht en de bedwelmende stank van de geiten en schapen, die in een hoek liggen. Maar het hindert niemand. De grotere kinderen liggen op hun bed van stro. Ze luisteren naar de schapen en geiten, die onrustig zijn in hun slaap. En naar een muisje, dat ritselt in het stro.

„Is dat dezelfde muis die ik achterna zat?” vraagt Hitimana zich af.

Een krekeltje begint te sjirpen. „Kri-kri-kri,” zingt het vrolijk, „kri-kri-kri.”

Er is vrede in hun hut.

Op de wijde wereld zijn veel huizen, groter en rijker dan de hut van Hitimana. Maar hiér woont het geluk.

Moeder wendt haar hoofd naar de jongste, die een plekje heeft op het grote bed. Tussen haar en het kleintje heeft ze een stuk hout gelegd. Je weet nooit hoe je in je slaap zo'n baby kan bezeren. Het kind slaapt al; het heeft zich echter blootgewoeld uit zijn slaapdoekje, en moeder dekt het toe.

„Elke dag wordt mijn kindje liever en mooier,” bedenkt ze dankbaar.

De nachtwind zoekt langs het dak. In de verte huilt een hyena. De kinderen op de grond trekken hun slaapdoek verder over zich heen. Hiér zijn ze veilig. Geen slecht mens of gevaarlijk roofdier kan tot in hun hut doordringen.

Zacht praten ze nog wat met elkaar.

Moeder peinst hoe gelukkig het is dat ze allen thuis zijn, haar kinderen. Als de deur van de hut wordt gesloten, zijn ze veilig dicht bij haar.

„Heb ik jullie al eens verteld. . .?“ vraagt ze.

De stemmen van de kinderen op het stro verstommen. Moeder gaat vertellen, dát is fijn! Eigenlijk is dit de mooiste tijd van de hele dag: hun buikjes volgegeten en de donkere wereld buitengesloten. Soms worden dan raadsels opgegeven, of er worden nieuwtjes uitgewisseld. Maar het mooiste is wanneer moeder vertelt.

„Nou, heb ik al eens verteld van de eend die zijn hals rekte en voor een kraanvogel door wou gaan?“ vraagt ze.

„Yego, yego. . . ja, ja. . . Vertel nog eens het verhaal van Katangi, die bluffer,“ vraagt Gihana.

Het is een bekend verhaal. Moeder heeft het al vaak verteld, maar Gihana wil het telkens weer horen. En in het donker glimlacht moeder stil voor zich heen. Ze herinnert zich dat het vroeger precies zó ging, thuis op hun heuvel, toen zij een klein meisje was. Dan begint ze.

„Er zaten een paar mannen rond de grote bierkuip. Een van de mannen vroeg: „Zeg Katangi, heb jij me een paar maanden geleden niet gezegd, dat je jezelf in een leeuw kunt veranderen?“

Iedereen rond de grote bierkuip keek naar Katangi. De man, die juist het drinkrietje gebruikte om een fikse slok van het bananebier op te zuigen, liet van verbazing het rietje uit zijn hand glippen.

„Heb je dat werkelijk gezegd, Katangi?“ klonk het uit verschillende monden.

Katangi voelde zich niet op zijn gemak. Zeker, hij had het gezegd, want hij was een meester in het bluffen. Maar wat moest hij nú antwoorden? Zou hij bekennen dat hij maar wat had gelogen en dat het onzin was? Maar dan zou iedereen weten dat hij een pocher was en het was zijn eer te na om zich te vernederen.

Die gedachten spookten rond in het hoofd van Katangi toen alle mannen om de bierkuip naar hem keken en op antwoord wachtten.

Hij kon het ook bevestigen, dan zouden ze hem beschouwen als een bovennatuurlijk wezen, tegen wie je vol eerbied op moet kijken. Een ogenblik liet hij de anderen in spanning.

In oude geschiedenissen en fabels wordt gesproken over mensen die zich in dieren kunnen veranderen. Goed, men had nooit zo'n man ontmoet – maar je kon niet weten! Misschien kende Katangi die kunst. Als dat waar was, dan moesten ze goede vrienden met hem blijven en hem zéker niet kwetsen. In de gedaante van een leeuw zou hij zich kunnen wreken.

Dat waren zo de gedachten van de mannen rond de grote bierkuip. Ze vergaten zelfs voor een ogenblik zich te goed te doen aan het bananebier.

Katangi was niet alleen een bluffer, maar ook een sluwe man. Hij zag er zijn voordeel in om met iedereen op goede voet te staan. En het lokte hem wanneer de mannen van alle omringende heuvels respect voor hem hadden. Er waren veel voordelen aan verbonden als de mensen hem buitengewone gaven toekenden. Op dat ogenblik was hij er blind voor dat er ook schaduwzijden waren.

„Yego, yego. . . ja, ja. . . ,” zei hij eindelijk, en zijn rechterhand strekte zich uit naar het doorboorde houtje in de bierkuip. Alsof hij niet merkte dat iedereen van spanning de adem inhield, begon hij kalm te zuigen.

„Het is zo,” zei hij, na zijn dronk. „Een groot tovenaars heeft me de manier geleerd hoe ik me in een leeuw kan veranderen.”

Het werd er stil van. Wie had zoiets ooit van Katangi kunnen denken! We moeten voor hem uitkijken, dachten de mannen, je kunt hem beter te vriend houden.

Katangi trok profijt van zijn snoeverij. Voortaan stond iedereen dadelijk klaar om hem te helpen. Hij hoefde maar een kik te geven of iemand verklaarde zich bereid

het dak van z'n hut te herstellen of een nieuwe pijp te halen bij de kleine Twa in de verre vallei.

Er gingen een paar maanden voorbij. Toen, op een avond, hoorde men om de hutten het gebrul van een leeuw. Iedereen was binnen, maar het was griezellig het gevaarlijke dier zo dicht in de buurt te weten. Kleine kinderen trokken de slaapdoek steviger om zich heen. Zelfs de grote mannen waagden zich niet buiten de deur. Plotseling klonk er een angstwekkend geloei, dat langzaam wegstierf. Iedereen begreep wat het betekende: er was een koe door de leeuw aangevallen.

De volgende morgen wist iedereen tot op de verre heuvels, dat de leeuw een koe had gedood en verslonden. Dat was vreemd, er kwamen zelden leeuwen in deze buurt. En plotseling was er één!

„Waar zou die leeuw vandaan gekomen zijn?” vroeg iedereen zich af. „In geen jaren is er een op de heuvels of in de valleien gezien, en nu opeens. . .”

Sommigen dachten aan het verhaal van Katangi: hij had de macht om zich in een leeuw te veranderen. Hij had het zelf gezegd.

Eerst werd zijn naam gefluisterd. De schrik zat er nog altijd in. Jazeker, hij had bij de bierkuip beweerd, dat een machtig tovenaars hem de kracht had gegeven zich te veranderen in een leeuw. Wel tien man konden getuigen dat het echt zo was. Maar dan had hij misschien ook die koe gestolen!

Gefluister werd verdenking; het smeulend woord werd een knetterend vuur en iedereen sprak over Katangi.

De chef van de heuvels werd gewaarschuwd. Wat moesten ze doen? Misschien was de leeuw nog in de omgeving. Als alle mannen en jongens er op uit gingen konden ze het roofdier wellicht doden. Maar ze zouden er tevergeefs op uit trekken indien de leeuw, nu weer als mens, tussen hen in woonde!

De chef luisterde aandachtig. Er kwam een diepe rimpel

op zijn voorhoofd. Het was een groot probleem, maar de chef was een wijs man. Daarom was hij ook chef geworden.

„Laat Katangi maar eens bij me komen,” beval hij.

Alle mensen waren vreselijk nieuwsgierig wat er zou gaan gebeuren. Stel je voor, dat Katangi zich juist nú ging veranderen in een leeuw! Daarom kwamen sommige mannen terug met hun lans of kapmes. Ze waren op alles voorbereid.

Katangi zelf was erg verbaasd toen hij rond de heuvel van de chef zoveel mensen zag. Wat was er aan de hand? Waarom keken ze hem zo nieuwsgierig en zelfs een beetje bang aan?

De chef had zijn korte stenen pijpje in zijn mond. Hij keek Katangi streng aan.

„Gisteravond is er hier in de buurt een leeuw geweest en die heeft een koe gedood,” zei hij.

Katangi knikte.

„Het is lang geleden, dat op de heuvels en in de valleien een leeuw gezien is,” vervolgde de chef. „Tovenaars hebben ze naar verre landen verbannen. Maar opeens is er weer één gekomen. Dat is heel vreemd, Katangi. . . Er is me ook verteld dat jij je in een leeuw kunt veranderen. Dat heb je zelf gezegd. Er zijn veel getuigen, die dat uit je mond gehoord hebben. Die leeuw van gisteravond, dat moet jij geweest zijn!”

De arme Katangi stond te trillen op zijn benen. Wat een narigheid had hij zich op zijn hals gehaald! Hoe kon hij zich daar in vredesnaam uit redden!

„Het is. . . het is niet waar, chef,” stamelde hij. „Ik zat gisteravond ook in mijn hut toen de leeuw kwam. En ik was óók bang, net als de andere mensen. Vraag het maar aan mijn vrouw. Ik heb zelfs de deur steviger gesloten toen ik die lelijkheid hoorde.”

„En je hebt zelf gezegd, dat een groot tovenaar je de macht gegeven heeft om je in een leeuw te veranderen!”

zei de chef weer. „Ik kan toch niet geloven, dat je bij de bierkuip hebt gelogen, Katangi. Wel tien mannen hebben je woorden gehoord. . . Nee, nu moet je je niet verontschuldigen. Jij kunt je in een leeuw veranderen. Je zegt, dat jij het niet bent geweest, die de koe doodde. Maar dat moet je bewijzen. En het bewijs zal zijn dat je de echte schuldige vindt.”

„Genade, chef. . .,” hakkelde Katangi. Zijn branie was geheel verdwenen.

De chef trok aan zijn pijpje en blies de rook langzaam uit. „Krijg je de schuldige niet te pakken, verschijn dan nooit meer op deze heuvels of we zullen je ontvangen met lansen en pijlen. Maak nu dat je wegkomt!”

Bluffen en liegen hadden Katangi vastgezet. Hij zat in de klem en moest met de leeuw afrekenen of met de mensen. Hij kon op dit ogenblik moeilijk gaan vertellen dat zijn verhaal een puur verzinsel was; zelfs de kleinste kwajongen van de heuvels zou hem voortaan bespotten en belachelijk maken. Er zat niets anders op dan op zoek te gaan naar het roofdier, dat gisternacht de omgeving onveilig had gemaakt.

Hij haalde zijn lans en kapmes uit de hut. Toen ging hij naar de rand van het bos, waar hij een steviger stuk hout voor een nieuwe lans zocht. Ja, hij zou tonen dat hij een man was!

Welke kant moest hij opgaan om de leeuw te vinden? Daarginds, bij de vallei, was de koe aangevallen. Daar zou hij eerst gaan kijken of er sporen waren.

Van de koe was maar weinig over. Gieren en andere roofdieren hadden een flinke opruiming gehouden. Ze waren nog met de restanten bezig en krassend vlogen ze op, toen Katangi naderde.

Nauwkeurig onderzocht hij de bodem. De leeuw was naar de rand van het bos gegaan.

„Gelukkig is er maar één,” ontdekte hij tot z'n opluchting. Het had ook een hele leeuwenfamilie kunnen zijn;

dat had de zaak er niet gemakkelijker op gemaakt. Voorzichtig sloop hij verder. Als hij het spoor maar niet kwijtraakte! De eenzaamheid drukte hem, maar hij kon niet terug. En hij wilde ook niet. Behoedzaam, om geen takje te doen kraken, zocht hij steeds nieuwe afdrukken. Hij voelde dat het gevaar dichterbij kwam. Hier, in deze stilte, in dit kreupelgewas, zou zijn vijand zich wel schuilhouden. Een betere plaats om te slapen na die rijke maaltijd zou hij moeilijk kunnen vinden.

Alle zintuigen van de zoeker waren gespannen.

Het geringste geluid deed hem pal staan. Wat was dat? De leeuw? . . . Nee, een vallend blad. Wat maakte zo'n blad veel lawaai!

De sporen verdwenen tussen het klingroen. Zou hij dáár zijn?

Katangi liep voorzichtig een eindje terug, maakte een grote boog en stelde vast dat de sporen aan de andere kant niet tevoorschijn kwamen. Hij wist nu zeker waar de leeuw was. Dat was een belangrijk ding.

Maar hoe moest hij hem te pakken krijgen? En wat deed het roofdier? Lag het te slapen? Of stond het likkebaardend uit te kijken om hem te grijpen en op te peuzelen? Katangi voelde zweetdruppeltjes langs zijn rug glijden. Had de leeuw hem al geroken? Zou hij aanvallen, of op de vlucht slaan?

In ieder geval mocht hij hem geen kans geven om weg te komen. Kon hij maar wat dichterbij komen, hem woedend maken. Of zou hij hem met zijn wapens kunnen doden terwijl het roofdier sliep?

Katangi sloop om het bosje, zijn speer in de aanslag. Opeens: een sprong. . . gebrul. . . en de leeuw stond hem met gloeiende ogen en slaande staart aan te kijken. Katangi schrok hevig; zijn haren sprongen haast uit de krulletjes, maar hij wist zich dadelijk te beheersen. Hij zag hoe het roofdier achteruit ging, zich klaar maakte voor een sprong.

Wát, durft dat nietige mannetje hem tergen?

„Heer chef, de leeuw ligt dood aan de rand van het bos,” vertelde hij aan de chef. Toen ging het weldra van heuvel tot heuvel, dat Katangi de leeuw had gedood. Iedereen haastte zich naar de plaats waar het roofdier lag. Toen pas trok Katangi zijn lans uit het lichaam, veegde het gestolde bloed weg met wat zand en bladeren. Misschien zal Katangi nog eens bluffen over zijn heldendaad, dat is mogelijk. Maar vast niet meer op zijn macht, dat hij zich kan veranderen in een leeuw. Want leugens laten zich soms duur betalen. . .”

De kleine Gihana zucht van spanning als moeder het verhaal klaar heeft. Hij kan zijn oogjes nauwelijks open houden en keert zich op zijn zij. Om te dromen van de leeuw. En van Katangi, de bluffer, die toch ook dapper was.

3

De voorraad eten in de hut van Hitimana wordt steeds minder. Dat is een nare zaak. De bergruimte in het achterste deel van de hut is bijna leeg. In dit deel van de hut worden bezoekers nooit toegelaten. Het zou zelfs zeer ongeleefd zijn om hier een kijkje te nemen. Op het voorerf, dat elke morgen wordt schoongeveegd, is ieder van harte welkom. Zelfs in het voorste deel van de hut – in de salon – mogen bezoekers gerust komen. Maar níét in de rest van de hut. Dat is verboden terrein. Zo is het altijd geweest.

In dit achterste deel van de hut worden de zoete aardappels bewaard, de maniokwortels, bonen in veel verschillende kleuren en ander voedsel. Maar die kleine voorraad slinkt zienderogen.

Moeder maakt zich dan ook zorgen. Zij herinnert zich de hongersnood van enkele jaren geleden, waardoor duizenden mensen stierven, nog goed. Toen mislukte de oogst van bonen en sorgho (koren) wegens het te vroeg invallen van het droge jaargetij.

Nú laat de regen ook steeds maar op zich wachten. Iedere morgen is er weer een helderblauwe hemel, waaraan geen wolkje is te bespeuren. Dag aan dag brandt de zon op het land waar de grond nagenoeg gebakken is. Iedereen kijkt dan ook vol verlangen uit naar de regen. Maar het is vergeefs. Geen bliksemstraal doorklieft de lucht. Dat is altijd het eerste sein van het veranderende seizoen. Geen verre rommel dondert en geen opstekende wind kondigt de regen aan.

Daarom monstert moeder elke morgen haar voorraadje en berekent ze nauwkeurig of ze het moment kunnen halen dat de velden weer nieuw voedsel zullen geven. Moeder heeft een paar stevige handen, die gewoon zijn om de grond te bewerken en de veldhak te hanteren. Ze wil graag werken voor haar gezin. Maar de hak is nauwelijks in de grond te krijgen. Al het werken op het land is vergeefs. Je kunt nu evengoed een rotsblok besproeien en wachten tot er koren op groeit of een vuurtje stoken boven het meer om het water te laten verdampen.

Elke avond gaat de zon onder aan een wolkenloze hemel. De maan glanst aan een effen lucht en de vleermuizen fladderen in rusteloze zwenkingen. Het water is erg schaars, zodat ze zich 's morgens nauwelijks kunnen wassen. Hitimana volgt moeders voorbeeld: hij giet wat water uit een kruik in het holletje van zijn hand en verfrist daarmee zijn gezicht. En elke morgen komt de zon weer als een grote vuurbal vanachter de heuvels. Overdag staat de lucht te trillen boven de velden.

Gelukkig dat Imana waakt over zijn geliefd land en over zijn volk! Er komt geen hongersnood, waar de oudere mensen doodsbang voor zijn, omdat ze zich die vrese-

lijke tijd van jaren terug goed herinneren. Op een dag begint het in de verte te rommelen. De wind steekt op en jaagt dorre bladeren en bruin-geel stof voor zich uit. Overmoedig schudt de wind aan de bomen, probeert de stammen te buigen. En als dat niet lukt, rukt hij enkele vruchten van de bomen en slaat nijdig ergens een deur dicht.

De zon is opeens schuilgegaan achter donkere wolkenmassa's. De eerste felle bliksemstraal flitst over en door de wolkenlagen. Dreunend rolt de donder over de heuvels en vult de valleien. Daar vallen de eerste druppels al! Ze ploffen diepe kuiltjes in de uitgedroogde grond; het water plenst weldra neer. Nergens, maar dan ook nergens is nog een stukje hemelblauw te zien.

„Imana zij gedankt!” zeggen de mensen blij. Wat een feest dat de regen is gekomen. Een gordijn van water, zo dicht dat je geen meter zicht hebt. Drie kwartier lang plenst de regen neer. De wind ontwortelt struiken en rukt aan de daken van de huizen. De bananestruiken rond de hutten klapperen met hun grote bladeren alsof ze blij in hun handen klappen om dit grootse moment. Hitimana staat in het neerstortend water. Hij geniet. Hij houdt zijn mond wijd open om de druppels op te vangen. Zijn zandkleurig, op veel plaatsen gescheurd hemd, is in een ommezien doornat. Het hindert niet, helemaal niets.

„Kom toch gauw naar binnen!” roept moeder, maar haar stem klinkt niet boos. Wie kan ook boos zijn als de regen eindelijk is gekomen en het dreigend gevaar van de honger voorbijgaat.

Hitimana lacht om hun haan, die óók in de regen staat. Van zijn trots is maar weinig over: z'n kam ligt half-omgevouwen op z'n norske hanekop. En zijn staart hangt naar beneden, nat, kletsnat. Alle glans en gloed is eraf geregend. Hij schudt geërgerd zijn veren, trekt de witte vliesjes over zijn ogen. De vrouw heeft hem de hut uit-

gejaagd – precies of het buiten even droog is als binnen. En alsof een haan zich nooit eens goed mag voelen. Die mensen, ze hebben niet eens een kam op hun kop, geen sporen aan hun benen, ze kunnen niet eens kraaien – en dan durven ze hèm, de heraut van elke nieuw dag, de hut uit te jagen. Vol ergernis en moedeloosheid staat hij nu verloren in de regen.

Dan houdt de regen plotseling op. De dichte wolken stuiven uiteen en daar is de zon weer. Handenvol warme stralen worden naar de natte wereld gezonden. Er hangt een geur van neergeslagen stof en van nat gras. De mus-sen komen gauw tevoorschijn en klappen met hun vlerk-jes in de koele regenplassen. Ze spatten elkaar nat, vech-ten en sjilpen. Ze hebben het druk met het opstrijken van hun veertjes en met het poetsen van hun staart.

Voorals de kikkers zijn in hun element. Ze willen allemaal tegelijk een rede afsteken op het heerlijke weer. En niet te vergeten op de smakelijke insecten die ze zomaar krij-gen opgediend. Wat is het leven heerlijk! Ze kwaken dat het een lieve lust is en of hun kelen nooit hees gekwaakt zijn. Ze doen zo lawaaierig, die kikkers, alsof zij eigenlijk voor de malse regenbui hebben gezorgd. Maar tot hun ergernis loopt nou iedereen uit om water te halen. Dat kàn weer; de rivier is boordevol, ze stroomt in vuilbrui-ne borreling, schuurt zich in gele schuimvlokken langs de oevers en kolkt onstuimig in de bochten.

Hitimana gaat ook naar de rivier. Hij heeft een oud ben-zineblik bij zich, want een blik is gemakkelijker te dra-gen en kan niet breken zoals een aarden kruik. Op zijn dichte kroeshaar legt hij eerst een ring, gemaakt uit het blad van de bananestruik. Daarop staat het benzineblik. Het is een komen en gaan op de glibberige paadjes, die naar de rivier leiden. De dauwdruppels aan de grashal-men vonken als diamanten. Hitimana voelt de koele wind, die nog niet verdreven is en die een prikkelende geur van grassen in zijn neus waait. Zodra hij zijn voeten

heeft neergezet en oplicht, vloeit in het kuiltje dadelijk wat water. Heel de natuur is als bij toverslag veranderd. Bij de rivier is het drukker dan ooit tevoren. Vrouwen hebben hun zware aarden kruiken gevuld, maar voordat ze naar de hut terugkeren hebben ze elkaar nog massa's nieuwtjes te vertellen. Waar die vrouwen dat toch allemaal vandaan halen! Je zou denken dat ze elkaar maar eens per jaar ontmoeten, en niet elke dag opnieuw. Alsof er in één etmaal zoveel op de heuvels gebeurt!

Dankzij de gevallen regen is de grond voldoende vochtig om wat voorbereidend werk op het land te doen. Overal zijn de mensen aan het werk; ieder wil profiteren van het veranderde weer. Het onkruid wordt gewied en op hopen gegooid. Veldhakken slaan zware kluiten stuk. Het is of iedereen uit zijn zomerslaap is ontwaakt.

„Nog even geduld en overal groeit weer gras voor m'n koeien,” bedenkt Hitimana vergenoegd als hij met zijn gevuld benzineblik de weg terug naar zijn heuvel gaat.

Moeder heeft de grootste verandering ondergaan. Het is alsof de regenbui al haar zorgen heeft weggespoeld. Zeker, de voorraad eten in het achterdeel van de hut blijft klein; ze zullen de eerste weken zuinig moeten zijn. Maar de regen is gekomen! En straks geven de velden weer een nieuwe oogst. Daarom is de toekomst niet meer zo zorgelijk.

4

Met lange passen stapt Barihafi over het smalle pad dat zich door de heuvels slingert. Zijn tred heeft iets van de geluidloze gang van een luipaard; zijn voeten volgen het oneffen slijkerige paadje zonder aarzelen. Hij weet zijn stappen goed te kiezen.

De heuvels krijgen weer een nieuw groen kleed en de mensen staan op hun veldjes te werken. Een paar vrouwen zwaaien hun veldhakken; de zware werktuigen slaan met een regelmatige plof in de roodbruine grond, die wordt omgegooid en opgeworpen in onregelmatige lange terpen. Die terpen zullen de omstuimigheid van het stromend water breken, en het beletten nutteloos weg te vloeien. Met gebogen hoofden werken de mensen in de roodbruine klei, die om hun enkels plakt.

Opeens blijft Barihafi staan. Aan de kant van het paadje zit een oude man. Hij rust wat uit in de schaduw van een overhellende struik. De takken boven zijn hoofd wiegen licht in de wind. Barihafi kent hem wel; hij is een van de oudste knechten van zijn vader.

„Mwiliwe,” groet hij.

De oude man kijkt op.

„Bwakeye. . .,” klinkt zijn antwoord. Dat betekent óók goedendag.

De man heeft geen tanden in zijn mond; die zijn er uitgevallen als overrijpe vruchten. Zijn huid heeft alle glans verloren zoals vaak bij oude mensen. En het lijkt of in elke porie stuifmeel is gewreven. Maar zijn tandeloze mond houdt toch een pijpje vast.

Barihafi vraagt zich af hoe dit mogelijk is. Hij vraagt er naar.

De oude man glimlacht.

„Yego, yego. . .,” grinnikt hij. „Jaja, ik ben niet meer zo jong; de kinderen van mijn mond waren eens scherp en krachtig. Maar dat is jaren geleden. Ik ben ze stuk voor stuk kwijtgeraakt. Maar voor mijn pijpje is er nog altijd plaats! Dat kan ik nog best vasthouden.”

Hij staat met moeite overeind. Hij voelt zich weer wat uitgerust en het korte babbeltje met de zoon van zijn baas heeft hem goed gedaan. Nu neemt hij de lange stok in zijn hand en loopt verder. Zijn blote voeten kloppen zwaar op de natte grond.

Ook Barihafi vervolgt zijn weg. Hij voelt nauwelijks de hitte van de middag; wel vraagt hij zich ietwat geërgerd af waar Hitimana toch kan zijn. Hij loopt hem al een poos te zoeken, maar hij kan hem nergens vinden. Bij de koeien is hij ook niet; die zijn vanmorgen aan een ander toevertrouwd.

„Ik ga op zijn heuvel kijken of hij daar is,” bedenkt Barihafi.

Op een licht-glooiende heuvel staat de hut van Hitimana. Het is er nu stil; er zijn geen kinderen die bij de hut met de bananestruiken er omheen wat rondhangen. Barihafi ziet alleen de oude grootmoeder, die juist bezig is met een van de kleinere kinderen. Het kleintje huilt; de vrouw probeert het te sussen, maar het kind houdt niet op. Misschien is het door een insect gestoken. Het gezichtje is opgezet van het huilen en bestaat uit haast niets anders dan het open mondje dat heel rood is binnenin. Even kijkt Barihafi zwijgend toe. Dan vraagt hij: „Weet u waar Hitimana is?”

De oude vrouw kijkt op. „Hitimana?” herhaalt ze zijn vraag. „Die zul je wel op de heuvel vinden waar zijn oom Munani een nieuwe hut bouwt.”

Dat hij daar niet eerder aan heeft gedacht! Natuurlijk, Hitimana zal bij de bouw helpen; daarom is hij vanmorgen ook niet met de koeien de heuvels ingegaan. Oom Munani bouwt een nieuwe hut. Eerst heeft hij jarenlang op de familieheuvel, dicht bij de hut van zijn vader en moeder gewoond, maar nu is hij een nieuwe hut gaan bouwen – op een heuvel niet ver van de oude familieheuvel vandaan. Dit wordt zijn nieuwe familieheuvel, de heuvel van Munani's geslacht, tot in lengte van jaren. Hier zullen zijn kinderen en kleinkinderen worden geboren; hier zullen de ouden sterven en begraven worden. En als later een van zijn zoons gaat trouwen, zal hij ook op deze heuvel zijn hut bouwen; het eerste kleinkind moet in ieder geval hier worden geboren.

„Ik zal kijken of hij er is,” zegt Barihafi.

De vrouw knikt. „Doe dat, hij zal er zeker zijn.”

Barihafi gaat weer langs het smalle pad over de heuvels, soms steil omhoog, even later langs de rivier, waar afdrukken zijn van veel logge koeiehoeven.

De regens van de laatste weken hebben het land echt een nieuw gezicht gegeven. Groen zijn de hellingen van de heuvels, waarop het vee graast. En bruinrood de velden waarop gespierde armen van mannen en vrouwen hun veldhak zwaaien. De scheuten maniok komen al uit de grond; de boeren laten de maniokwortels daar rustig van jaar tot jaar zitten tot ze groot en fors zijn.

Na de regentijd begint altijd alles te groeien en zich te ontplooien alsof na dit regenseizoen nooit weer een ander zal komen. Water betekent een andere wereld; het betekent ook nieuw leven. Kijk maar naar het kraanvogelpaartje, dat langzaam met de goudgele jongen op de oever van de rivier voorbijtrekt. De kleintjes strompelen en tuimelen om de ouders te volgen. De weg is voor die diertjes nog erg moeilijk.

Barihafi ziet de gele kamvormige kuiven van het ouderpaar. De kraan is de mooiste vogel van zijn land. Niemand zal zich ooit aan dit dier vergrijpen. Geen enkele kraanvogel mag door een mensenhand worden gedood. Zo is het altijd geweest.

Hij gaat verder naar de heuvel, waar de nieuwe hut wordt gebouwd.

Het bouwen van een lemen hut kan alleen in de natte tijd gebeuren. In het droge seizoen is het te bezwaarlijk steeds voldoende water bij de hand te hebben om de klei nat te houden. Wanneer een hut tegen het einde van de regentijd niet klaar is, moet er met de verdere bouw worden gewacht tot het nieuwe regenseizoen aanbreekt. En dat is steeds een grote teleurstelling.

Op de top van de heuvel blijft Barihafi staan. Vanaf deze plek ziet hij de bedrijvigheid: op een effen stuk

halverwege de helling zijn ze druk bezig met de bouw. Munani heeft eerst wat lastige struiken uitgegraven; in een wijde cirkel zijn daarna op regelmatige afstand palen neergezet. Rond het gebinte hebben vaardige handen horizontale hoepels van ineengestregeld riet en twijgen gevlochten, die evenwijdig naar boven lopen. De reuzenbijkorf staat er. Maar het is nog niet meer dan een geraamte.

Barihafi blijft even naar de bedrijvigheid kijken. Munani doet het werk niet alleen. De hele familie is present om een handje uit te steken, en ook vrienden laten zich niet onbetuigd. Vrouwen dragen kruiken water aan; zelfs kinderen werken mee. Maar de oude Mulekezi is de baas. Hij wordt tot op verafgelegen heuvels als een meester in het bouwen van een hut beschouwd. Daarom is hij steeds een gewaardeerde helper.

Mulekezi is geen man van veel woorden. Een korte aanwijzing is voldoende om te laten doen wat hij wil.

Zonder zich te haasten daalt Barihafi de helling verder af. Hij haast zich nooit; van jongsaf heeft hij geleerd dat een Toetsie altijd zijn waardigheid moet bewaren – en daartoe behoort zeker niet dat je je haast. Zoiets doet een domme Hoetoe-boer, maar een deftige veehouder blijft kalm. Koningen rennen niet. . . Ja, Barihafi heeft zijn les goed geleerd. En hij vergeet haar ook niet toe te passen.

Zijn ogen gaan langs de grote en kleine mensen, die ijverig als mieren bezig zijn met de bouw. Maar Hiti-mana ziet hij niet. Heeft de oude grootmoeder zich misschien vergist?

Niemand merkt de toekijkende Toetsie-jongen op. Daarvoor heeft iedereen het veel te druk. Een paar mannen zijn bezig om de natte klei zorgvuldig tussen het geraamte aan te brengen en stevig met hun handen aan te duwen. De spieren onder hun huid spannen zich als de spieren van een roofdier. Straks komt op de ronde

wand een stevig dak van bananebladeren en riet, waar het regenwater niet doorheen kan.

Plotseling klaart het gezicht van Barihafi op. Ha, dáár is Hitimana! Hij draagt een lading riet op zijn hoofd. Het riet is bestemd voor het dak, hoewel men daar nog niet aan toe is. De last ligt keurig in balans en zonder moeite beklimt hij het steile pad. Met een korte ruk van zijn hoofd gooit hij het riet handig op de grond. Dan bekijkt hij, met z'n handen in de zij, hoe ver de bouw al is gevorderd.

„Hitimana. . .!” hoort hij opeens zijn naam.

Hij draait zich om en ziet Barihafi staan. Die duidt met een korte hoofdknik aan dat hij mee moet komen en Hitimana gehoorzaamt onmiddellijk. Hij denkt niet langer aan de hut, ook niet aan het riet dat bij de rivier op vervoer ligt te wachten.

„Je moet meekomen,” zegt Barihafi kort.

Zijn stem, gewoon om te bevelen duldt geen tegenspraak. Toch kijkt Hitimana hem van opzij nieuwsgierig aan. Wat hééft Barihafi? Zijn stem klinkt zo anders dan gewoonlijk. Er is vast iets bijzonders dat hij hem wil vertellen. Misschien wil hij zeggen dat hij eindelijk is uitverkoren om naar het hof van de mwami, de koning, te gaan. Daar is al lang sprake van. Alleen jongens van voorname Toetsie kunnen worden uitgekozen om als page te vertoeven in de nabijheid van de koning. Dat is een grote eer. Gaat hij hem dat nieuws vertellen?

Hitimana gunt het hem graag! Iets van de eer en de glorie van zijn jonge meester zal ook op hem afstralen – al zal hijzelf thuis moeten blijven. Een Hoetoe-jongen komt niet in de koninklijke residentie! Hij zou er zich ook geen ogenblik op zijn gemak voelen.

Barihafi zal aan het hof worden onderwezen in de edele kunst van het dansen, en van de krijg. Hij zal een gróót man zijn als hij terugkeert naar de heuvels bij de rivier. Misschien zal hij zelfs de chef van een groot aantal heu-

... Wat hééft Barihafi?

vels worden en altijd de vertrouweling van de grote koning blijven.

Barihafi vertelt nog niet waarom hij Hitimana bij zich heeft geroepen. Zijn gezicht is even gesloten en ondoordringbaar als steeds. Niemand hoeft te weten welke gedachten je bezig houden; dat is ook een kunst die Barihafi van jongsaf heeft geleerd. Aan een aap kun je zien of hij blij is of niet, zo opgewonden kan zo'n dier zich gedragen. Maar een mens is géén aap – en zéker niet een Toetsie. Soms kan hij dan ook verachtelijk toezien als Hitimana opgewonden is om iets erg leuks. Dan is hijzelf óók blij maar hij verbergt z'n blijdschap zorgvuldig. Er komt hoogstens een lachje op zijn gezicht.

Hitimana vermoedt niet wat zijn jonge meester bezig houdt, al voelt hij aan dat er iets bijzonders is. Barihafi laat niets blijken van de tweestrijd die hem onrustig maakt. Zal hij het aan Hitimana vertellen of is het beter dat hij het geheim bewaart? Is het niet dom om een Hoetoe-jongen, iemand van een ander ras, in vertrouwen te nemen? Betekent het niet dat hij zijn eigen mensen verraadt?

Hij gaat tegen de helling van de heuvel zitten, ver van de mensen die druk bezig zijn met de hut van Munani. Hitimana volgt zijn voorbeeld. Klare trillers uit de rietfluit van een koeienherder klinken uit de vallei omhoog. Nog steeds heeft Barihafi niets gezegd na zijn verzoek mee te gaan. Nors kijkt hij voor zich uit. Maar hij ziet niet de hutten, die overal in het rond op de heuvels zijn gebouwd. En die stuk voor stuk in een kleine aanplant van bananestruiken staan.

Hitimana zegt ook geen woord. Hij gaat wel begrijpen dat er iets heel bijzonders moet zijn, en hij brandt van nieuwsgierigheid. Daarom duurt het wachten lang. Hij kijkt omhoog en ziet een roofvogel in de lucht zweven. Het is een adelaar, die zijn spiralen steeds nauwer trekt en eindelijk roerloos hangt. . . totdat de roofvogel op-

eens een loodrechte val maakt en dan weer even stil staat. Opnieuw een val, zo snel als een bliksemschicht. Hij valt neer op een niets vermoedende kip, die op de heuvel naar eten zoekt. Er klinkt een kort, hevig gekakel, maar daar stijgt de adelaar weer omhoog, de kip tussen zijn rode poten.

Barihafi heeft niets van het korte drama gezien.

Vanuit zijn ooghoek neemt Hitimana zijn jonge meester op. Wat is er toch? Barihafi heeft hem stellig wat belangrijks te zeggen dat hij hem bij het werk aan de hut heeft weggeroepen. Het moet iets zijn dat de anderen niet mogen weten.

De grote donkere ogen van Barihafi vernauwen zich tot smalle spleetjes. Hij ziet weer voor zich wat er op hun heuvel is gebeurd. Hij hoort opnieuw de stem van zijn vader, en die van andere mannen die op bezoek waren. „Je moet goed naar me luisteren, Hitimana,” zegt hij opeens. „Ik ga je iets vertellen, dat. . .”

En Barihafi vertelt.

Maar het is niet wat Hitimana heeft verwacht: dat Barihafi mag komen aan het hof van de mwami. Het is een heel ander verhaal. Terwijl hij nieuwsgierig luistert, voelt de Hoetoe-jongen opeens een rilling langs zijn rug gaan. Ontsteld kijkt hij de ander aan. Hij hoort niet langer het lawaai van de mensen die met de hut bezig zijn. Hij hoort alleen de half-fluisterende stem van de grote jongen naast hem, die een geheim vertelt waar Hitimana's oren van tuiten. . .

5

Eeuwenlang woonden ze bij elkaar op de heuvels van Rwanda, in het hart van Afrika: Afrikaanse mensen,

donker van huidskleur, maar verschillend van ras. Ze woonden er sámen, maar niet als broeders.

De kleine Twa waren helemaal niet in tel.

De tienduizenden Hoetoe-boeren bevolkten met hun vele kinderen het land – maar hadden niets te zeggen.

De heersers, dat waren de veehouders, de voorname Toetsie, die zich mijlen boven de anderen verheven achtten. De machtige koningen, die naar eigen willekeur over lijf en leven van hun onderdanen beschikten, waren altijd Toetsie. En alle chefs van de heuvels waren Toetsie. En alle rechters. En alle. . . àlle voorname mensen.

Ook in dit deel van Afrika kwamen vreemdelingen – mensen uit Europa, die graag meedeelden bij het verdelen van de Afrikaanse koek. Duitsers kwamen in Rwanda; na de Eerste Wereldoorlog moesten ze dit land verlaten en de Belgen namen hun plaats in.

Er veranderde weinig. De Hoetoe-boeren bleven verplicht een deel van hun oogst aan de Toetsie af te dragen. Ze moesten respect blijven betuigen aan hun meerdere, dus aan de Toetsie. Ver in het verleden hadden ze het wel eens gewaagd om in verzet te komen; zij vormden immers de meerderheid! Waarom dan die dwangarbeid, en die vernederingen? Maar één ding hadden ze geleerd: elk verzet tegen de heersers werd afgestraft, soms bloedig afgestraft.

De Belgen eisten wel dat ook Hoetoe-kinderen scholen zouden bezoeken. En dat de Hoetoe-boeren ook bij het bestuur van het land betrokken zouden worden.

Ze kregen door dit alles zelfvertrouwen, die Hoetoe-boeren. Moesten zij altijd de slaven zijn van een kleine minderheid? Konden ze dat langer dulden?

Natuurlijk wilden de trotse Toetsie er niet van weten ook maar iets van hun oude macht af te staan. Met smart zagen ze hier en daar een knappe Hoetoe-jongen een plaats innemen, die voorheen steeds was bezet door een Toetsie. Ze deden het tandenknarsend. Wat verbééldden

die boeren zich!? Dat kòn niet! Zij waren de heersers, en niemand anders. Als de vreemdelingen uit Europa maar eenmaal verdwenen waren. . . en gelukkig zou dat niet lang duren. Ook hùn land zou dan weer een zelfstandig land worden, zoals het altijd was geweest. Dan zou de vrijheid eindelijk terugkomen.

„Dan wordt het zoals het vroeger altijd was,” hebben de Toetsie gezegd. „Het land is van ons, wij zijn de baas. Niemand kan beter regeren dan wij.”

„Nooit meer als vroeger!” roepen de Hoetoe. „Wij willen óók vrij zijn, echt vrij, en ons niet langer laten ringeloren door de Toetsie. Wij hebben toch óók recht om te regeren? Waarom zij alléén? We willen het niet langer.”

En zo is de toestand in de heuvels gespannen. Er zitten grote veranderingen op de lucht – en wat zal de toekomst brengen?

Met argwaan zien de Toetsie dat de Hoetoe met eisen komen. Zijn dat dezelfde rustige en tevreden boeren van vroeger?

„De Hoetoe worden onrustig,” had Barihafi zijn vader al weken geleden horen zeggen. En sinds die dag is het steeds erger geworden. Zeker, de vrouwen blijven het land bewerken, de kinderen gaan naar school, of trekken de heuvels in met hun klein- en grootvee.

Er dringen ook geruchten het land binnen uit de Congo, dat grote land aan de andere zijde van het Kivoe-meer; daar eisen de Afrikanen hun onafhankelijkheid.

Alleen de kleine Twa laat het alles onverschillig. Die houden zich buiten de ruzie van de anderen, en zijn tevreden als ze met rust worden gelaten.

Maar hoe sterker de Hoetoe met hun rechtvaardige verlangens komen om óók het land te regeren, des te bozer de Toetsie worden. Heeft iemand ooit van zulke brutale wezens als de Hoetoe gehoord? Dwaze, domme boeren die het zijn! Laten ze zich bij hun veldjes houden, en

hun aandacht geven aan het verbouwen van zoete aard-appels en bonen en maniokwortels. Regeren, het land besturen, dat kunnen zij alleen!

Barihafi hoort er iedere dag in de beslotenheid van hun hut over praten. De mensen zijn er vol van. En in zijn hart is ook wrevel tegen de Hoetoe. Er zijn zelfs boeren die openlijk durven morren over de zware last die de Toetsie-heren hun opleggen. Laten de Toetsie ook maar eens echt werken, zó, met hun handen de grond bewerken en de veldhak hanteren. En niet langer de Hoetoe voor zich te laten zwoegen om zelf als een groot heer over de heuvels te wandelen.

Aan alles is te merken dat het gist in Rwanda.

Er wordt een vraagteken gezet achter zaken die toch heel gewoon zijn. Altijd hebben de boeren een deel van hun oogst bij de Toetsie gebracht. En zelfs in de tijd dat ze broodnodig hun eigen land moesten bewerken, moesten ze soms op bevel van een Toetsie-heer een verre koffietuin van de meester bewerken. Waarom kan dit niet langer, terwijl het eeuwen zo is geweest? Voor de meeste Toetsie is het een onbegrijpelijke zaak. En de Hoetoe ergeren zich aan de houding van de meesters, die van geen veranderingen willen weten.

De rust in het land is slechts schijnbaar. Onder die rust smeult een gevaarlijk vuur. Nóg staan ze niet openlijk tegenover elkaar, de Toetsie en de Hoetoe. Er is echter maar één windvlaag nodig om het smeulende vuur tot een laaiende hel te maken.

En vanmiddag. . .

Dat gaat Barihafi vertellen, al is het met grote aarzeling. Hij haat de domme Hoetoe, die eigengereid de gelijken van de Toetsie willen zijn. Als er een Hoetoe voorbijkomt, zo heeft hij de laatste tijd gemerkt, verstommen de gesprekken van de Toetsie-mannen. Dan kijken ze hooghartig voor zich uit. En niet één verlaagt zich om de passerende boer te groeten. Hitimana. . . ja, Hitimana

is óók een Hoetoe. Maar Hitimana is zijn vriend. En die loopt gevaar!

„Ik wil geen verrader van mijn volk zijn,” heeft Barihafi gedacht. „Maar Hitimana moet worden gered.” Zo heeft hij óók gedacht.

De laatste dagen denkt hij soms aan de woorden van de christen-leraar uit het grote stenen huis, in Kirinda. De mensen zijn allen van dezelfde stam. Dat zei hij. Ze zijn van de stam van Imana, of ze Twa zijn of Hoetoe of Toetsie.

Het klinkt nú vreemder dan ooit te voren.

„Vanmiddag zijn de onderchefs en de raadsheren met nog andere belangrijke mannen bij m'n vader gekomen,” vertelt Barihafi aarzelend.

Hitimana kijkt hem verbaasd aan. Wat heeft hij daar mee te maken? Dat zijn allemaal deftige mannen. Hij ziet ze voor zich: ze zaten stellig op de met kleurige patronen gevlochten matten, de bierkruik met een of meer holle stengels erin ging van hand tot hand, en ieder zoog op zijn beurt.

„Ik zat achter de dunne wand van het grote tochtscherm. Niemand lette op me. De vrouwen hadden het te druk met het aandragen van sorgho-bier, en met het vullen van de kalebassen. . . Eerst luisterde ik niet naar wat er werd besproken. Het was ook niet voor mijn oren bestemd. Ik dacht dat het een gewone vergadering was, waarin gesproken werd over het bestuur van de heuvels. Maar ik ging luisteren toen ik merkte dat de stemmen erg opgewonden waren. Toen begreep ik dat het geen gewone vergadering was, maar dat er in de raad iets werd beslist dat erg belangrijk was. . . Ik wist dat het niet goed was, dat ik daar zat en alles kon horen. Maar het was te laat; ik durfde niet meer weg te gaan. En toen. . .” Barihafi zwijgt.

„Ik hoorde een van de bezoekers zeggen, dat zijn veehouders de kraal niet hadden geopend, hoewel de zon

reeds boven de heuvels stond. Een ander wist, dat in de vallei het grote nieuwe koffieveld van een Toetsieheer verlaten lag, terwijl hij toch zijn Hoetoe had gelast er heen te gaan. Maar niemand was gekomen om te werken.

„Een van mijn Hoetoe-knechten had de brutaliteit te zeggen dat hij naar mijn land zou gaan als het hem uitkwam,” zei weer een ander. „Wat een onbeschaamdheid!”

Ze waren het er allen over eens, de bezoekers: zo ernstig als nú was de toestand nooit geweest. De Hoetoe, die niet langer gehoorzaamden! En die hun eigen wil plaats-tengenover de wil van hun meesters!

„Het wordt tijd dat ze een les krijgen,” had Barihafi horen zeggen. „Iedereen weet dat ze in het verleden ook eens in opstand zijn gekomen. Er zijn oude verhalen die eraan herinneren. Maar we weten ook, dat elke opstand in de kiem werd gesmoord. . . We moeten ze wéér leren dat ze alleen hebben te luisteren. Dat ze in rust hun veldje kunnen bebouwen, mits ze de Toetsie gehoorzamen. Ze moeten zich rustig houden. En we moeten het doen voordat hun verzet groeit. Het is te laat wanneer we langer wachten.”

De mannen waren één in hun gemeenschappelijke haat en wrok. Tegelijk voelden ze zich onzeker: ze konden de hulp van de Hoetoe-boeren niet missen. Niemand van hen had ooit het land bewerkt. Een Toetsie keek neer op handenarbeid. Maar zij hoefden het ook niet te doen; daarvoor hadden ze de vele Hoetoe-knechten.

Maar als het verzet verder ging? En die grote massa van boeren kwam echt in opstand? Nee, dat kon, dat mocht niet gebeuren! Dat was onvoorstelbaar. Dat zou het einde van hun macht betekenen. Het was dan ook een goed voorstel om nú duidelijk te maken, dat de Hoetoe zich rustig moesten houden. Het was nog niet te laat! Door enkele duidelijke voorbeelden te stellen zouden de

boeren begrijpen, dat met de Toetsie-meesters niet was te spotten. En dat bericht zou in korte tijd over alle heuvels bekend zijn. Dan bleef alles bij het oude.

Barihafi had het allemaal stil aangehoord. De jongen was het er geheel mee eens. Yego, yego, ja ja, de Hoetoe waren er om het land te bewerken. En om de koeien van de meesters te weiden. Op dat ogenblik dacht hij niet aan zijn Hoetoe-vriendje.

Hij hoorde ook de plannen die werden gesmeed: het zou nog deze nacht gebeuren. Hoe vlugger het kon, hoe beter. Nú, nu het volle maan was. Vannacht zou aan de opstandige boeren voor eens en voorgoed het zwijgen worden opgelegd. Het zou sommige Hoetoe zwaar treffen, maar aan hun voorbeeld konden de anderen zich spiegelen. Het was een listig plan. Zijzelf zouden niet als eersten de wapens ter hand nemen. Nee, de hulp van de kleine Twa moest worden ingeroepen; die zouden beslist niet weigeren. Ook al keek elke Toetsie met minachting op de mensen van de vallei neer, toch werden de Twa vanouds te hulp geroepen, wanneer de heersers een beul of soldaten nodig hadden.

Welnu, ze hadden de Twa wéér nodig. Daarom werd dadelijk een bode naar hun nederzetting gestuurd.

En de Twa weigerden niet. Ze zouden er goed voor worden beloond. Bovendien konden ze immers rekenen op de bescherming van de machtige Toetsie? Daarom gingen ze vlug hun broeders uit andere hutten dieper in de brousse (het binnenland) waarschuwen.

Op dat ogenblik dacht Barihafi aan Hitimana. Zijn vriend was in gevaar! De wreedheid van de kleine Twa was berucht; hun lansen waren scherp en hun pijlen misten zelden doel. De dwaze, domme Hoetoe-boeren zouden krijgen wat ze verdienden. In één nacht zouden ze van hun opstandigheid worden genezen.

Hitimana. . .? Ze mochten hem geen kwaad doen! Hitimana moest worden gered. Vannacht moest hij zijn heu-

vel maar verlaten. En zich verbergen in het dichte struikgewas van de brousse. Daar alleen zou hij veilig zijn.

Ze zitten naast elkaar op de helling van de heuvel, Barihafi en Hitimana.

De meeste werkers aan de hut van Munani zijn vertrokken. De oude Mulekezi daalt juist de helling af. Vlak voor hun voeten koesteren een paar hagedisjes zich op een door de zon verwarmde steen. Maar Hitimana ziet het niet. Hij denkt aan wat Barihafi heeft verteld.

„Je moet vannacht niet in de hut blijven,” dringt die nog eens aan. „Je moet verdwijnen voordat de Twa komen.” Hitimana kijkt hem aan. Het klinkt allemaal zo vreemd, zo onwerkelijk dat hij het nauwelijks kan geloven. Maar dan, dan voelt hij zich warm worden van verontwaardiging.

„De Twa. . .!” sist hij verachtelijk tussen zijn tanden. „Ze roepen de Twa!” En hij laat er verbitterd op volgen: „Ik ga. . .” Hij slikt de woorden in die hij wou zeggen. Er klinken voetstappen op het paadje. Opeens staat Semapfa voor hen, die een geit heeft opgehaald om in de hut te brengen. Semapfa is een vriendje van Hitimana. Nu hij de twee jongens ziet, vlijt hij zich naast hen neer in het gras.

Ze zwijgen alle twee, maar Semapfa merkt het niet, zo vol is hij van het eigen avontuur dat hij gaat vertellen. „Ik. . . ik ga naar huis,” zegt Hitimana midden onder zijn verhaal. Semapfa kijkt hem verbaasd aan. Wat hééft Hitimana? Verward gaan zijn ogen van de verdwijnende Hitimana naar Barihafi, en omgekeerd. Ook Barihafi staat op om weg te gaan.

Hitimana rent zo vlug hij kan naar hun hut. De woorden van Barihafi klinken nog in zijn oren. De Twa! De Twa, die in opdracht van de Toetsie zullen komen. Hij begrijpt het conflict tussen zijn mensen en de Toetsie maar half. Het heeft hem nooit erg geïnteresseerd, al heeft ook Hi-

timana op hun voorerf zijn vader en andere mannen bittere woorden over de trotse veehouders horen spreken. Hij luisterde altijd maar half. Maar opeens is het anders!

„Ik zal vader dadelijk waarschuwen,” denkt hij. „Dat kan geen ogenblik wachten. Want als de kleine boeven vannacht komen. . .! Iedereen moet weten wat er gaat gebeuren.”

Hij rilt als hij aan de wreedheid van de Twa denkt. In een tijd van vrede vallen ze nauwelijks op. Dan is niemand bang voor die kleine mensen. Maar ze worden gevreesd als de machtige Toetsie achter hen staan.

Barihafi heeft hem gewaarschuwd! Hij is toch een echte vriend, al is hij ook een Toetsie. . . Daaraan denkt Hitimana als hij over het smalle pad loopt. De dieren worden al naar huis gebracht, maar hij schenkt er geen aandacht aan. Hij ziet ook niet hoe de rook omhoog kringelt uit de hutten, die verscholen tussen de bananestruiken liggen. Hitimana denkt maar aan één ding: dat de Twa zullen komen. En dat ze worden gestuurd door de vijandige Toetsie. . .

6

Moeder is bezig op het voorerf van de hut. Zij schilt maniokwortels, die de mensen bij voorkeur uit de grond halen, wanneer ander voedsel schaars is. Het zal nog lang duren voordat de veldjes weer voldoende bonen en zoete aardappelen leveren. Maar de maniokwortels zullen de tijd van schaarste overbruggen.

Mukandeki, als meisje moeders rechterhand, zit op de grond. Naast haar liggen een paar bundeltjes gras, precies op maat gesneden. Daarvan wordt een mandje ge-

weven, de mooie zig-zag figuren met gekleurd gras. Dat is een nauwkeurig werk. Gihana brengt de geiten in de hut. De dieren hebben de hele dag op de heuvel ge-graasd.

„Waar is vader?” informeert Hitimana dadelijk, zodra hij op hun voorerf komt.

Moeder kijkt op van haar werk. Misschien hoort ze de opgewonden klank in de stem van haar jongen. Maar tegelijk begint de baby op haar rug te huilen. Het kleintje heeft honger en moeder geeft het gauw te eten. Daarom let ze niet langer op Hitimana.

„Ik hoorde vader zeggen, dat hij naar de hut van Kimonyi ging,” zegt Mukandekezi, zonder van haar werk op te zien.

Daar staat Hitimana!

Het geheim brandt hem op de tong. Maar hij wil het niet hiér vertellen, waar Mukandekezi en Gihana bij zijn. Ze zouden het niet eens begrijpen. Nee, vader moet het weten, en dadelijk! Hij haast zich naar de heuvel waar Kimonyi woont. Zijn blote voeten kletsen op het harde aarden pad. Een steile helling neemt hij vlugger dan ooit. Hijgend komt hij bij de hut van Kimonyi aan.

„Is mijn vader hier?” vraagt hij aan Kimonyi, die voor de hut bezig is met het kneden van een aantal bananen in een uitgehold stuk boomstam.

„Hij is hier geweest, maar een poos geleden weer vertrokken.”

Kimonyi kan niet zeggen waar hij naar toe is gegaan. „Die kant uit,” wijst hij met z'n rechterhand, waaraan stukken banaan en grassprietten kleven. „Maar waarom heb je toch zo'n haast, Hitimana? Kom er gezellig bij zitten. Het is lang geleden dat ik je heb gezien.”

Hitimana mompelt iets onverstaanbaars. Waar moet hij vader nú zoeken? Hij blijft even weifelend staan. Het kost te veel tijd als hij hut voor hut afloopt om te informeren of zijn vader er is. En of iemand heeft gezien

welke kant hij uitging. O, wat moet hij toch beginnen! Ten einde raad besluit hij naar hun eigen hut terug te gaan. Misschien is vader daar intussen ook.

Maar zijn vader is er niét!

En het zal niet lang duren of het wordt donker. Alle koeien zijn in de kraal gedreven; hun schapen en geiten staan in het voor hen bestemde deel van de hut. De vrouwen maken het avondeten al klaar. Straks komt de nacht. Telkens loopt Hitimana het paadje af om te zien of vader nog niet in aantocht is. Het is iedere keer vergeefs. Waar kan hij toch zijn?

Hitimana zucht. De spanning is haast ondraaglijk.

Weer loopt hij een eindje van hun hut vandaan, zodat hij beter het pad kan overzien. Maar er komt geen vader.

„Wat hèb je toch?” vraagt moeder, die in de pot met maniok op het vuurtje roert. „Je bent zo onrustig.”

Dan barst haar jongen opeens los. Hij kàn het bange geheim niet langer voor zich alleen houden.

„We. . . we moeten dádelijk weg! Straks komen de. . . de Twa! Ze zullen ons doden. En misschien de hut in brand steken.”

Moeder kijkt hem met grote ogen aan. Ze vergeet zelfs in de maniok-brij te roeren. Mukandekezi, die het stro voor haar nieuwe mandje wegbergt, blijft staan om te luisteren. De kleine Gihana kijkt verschrikt van de een naar de ander.

„Wat zeg je voor vreemde dingen?” brengt moeder eindelijk uit. „Wat praat je over de Twa, en over het in brand steken van de hut? Ik begrijp er niets van.”

„Toch is het zo!” huilt Hitimana. „De Twa komen naar onze heuvels, en ze worden door de Toetsie gestuurd. Ik. . . Barihafi. . . we. . .”

„Jongen, wat hèb je toch?” roept moeder ongerust.

Hitimana doet zo vreemd; is hij misschien ziek? Hij praat over de Twa, en over de Toetsie, hij noemt de naam van Barihafi.

„Het is waar, echt waar,” zegt Hitimana nog eens, driftig, omdat moeder het niet wil geloven. En hij stampet met z'n blote voet op de grond. „Vannacht komen ze, en daarom moeten we weggaan, we moeten ons ergens verschuilen.”

Moeder schuift met een korte beweging de baby op haar rug wat rechter. De kleine gaapt en wendt zijn hoofdje met de fijne kroezelhaartjes af. Het deert hem helemaal niet wat de anderen zo verschrikt.

„Vertel eens precies wat er is,” beveelt moeder. Dan zegt Hitimana wat hij heeft gehoord. Het komt er met horten en stoten uit. Over de Toetsie, en over de Twa.

„De Twa komen ons straffen, omdat veel boeren niet meer aan de Toetsie willen gehoorzamen. Dáárom!”

Opeens is moeder alles duidelijk. Zij weet hoe gespannen de toestand de laatste weken is. Er is maar een kleine vonk nodig om een fel vuur te doen ontbranden. Maar dat de Twa zullen komen! Die kleine mensen bij wie je een pijp of nieuwe kruik gaat kopen! Dat is niet te geloven!

„We kunnen hier niet blijven!” zegt ze opeens gejaagd. Ze neemt Gihana bij de arm, trekt hem mee naar buiten. Mukandekezi volgt.

En dan komt vader!

Hij heeft een lange stok in zijn hand en wil juist beginnen om de stapel hout voor de toegang tot het voorerf te leggen. Dat is het laatste werk van iedere dag. Het betekent dat de nacht is gekomen.

Vader ziet de ontstelde gezichten. Er zijn maar een paar woorden nodig om hem duidelijk te maken welk groot gevaar er dreigt.

Vader fronst zijn voorhoofd.

Vannacht gaat dus gebeuren, wat hij en veel anderen al lang hebben gevreesd. De lang gekoesterde haat is eindelijk losgeslagen. Het was te voorzien. De gemoederen

waren de laatste weken als knappend droog hout. Het vuur zal straks oplaaien tot boven alle hutten en op iedere heuvel. Dus zó willen de Toetsie hun oude macht handhaven. De klap die ze de Hoetoe-boeren denken toe te brengen, moet de boeren genezen van de gedachte dat zij ook invloed wensen.

Vader zucht.

De Toetsie zijn de laatste tijd hooghartiger dan ooit. Maar dat ze de kleine Twa gaan gebruiken om schrik te brengen in de Hoetoe-hutten. . . nee, dát heeft hij nooit gedacht. Het stemt hem bitter.

Vader begrijpt, dat het een zwarte nacht gaat worden. Misschien zal er bloed vloeien op de heuvels van Rwanda. Als de Twa eenmaal de vrije hand krijgen, staan ze nergens voor. Gelukkig dat ze zijn gewaarschuwd. Nu gauw de mensen van andere heuvels berichten wat hun vannacht te wachten staat. Mogelijk zijn ze in staat om samen de aanval af te slaan.

„We kunnen hier niet blijven,” zegt vader. „Moeder, ga jij met de kinderen in het bananebos; zoek er een goede schuilplaats. . . En laten we Imana bidden dat de Twa jullie niet vinden. Hitimana en ik zullen de heuvels opgaan om de mensen te waarschuwen.”

Ze laten hun hut achter.

Alleen de geiten en schapen blijven over. En de pot met maniok-brij op het houtvuurtje. Moeder en de kinderen dringen tussen de bananestruiken rond de hut, waar het donker is. Of ze hier veilig zijn. . .? Er is geen tijd om ergens anders heen te gaan en een betere schuilplaats te zoeken.

Hitimana gaat de ene kant uit om bij alle Hoetoe-hutten te waarschuwen, dat er groot gevaar dreigt. Vader loopt de andere kant uit.

De maan rijst langzaam aan de hemel. Haar licht glanst over de daken van de hutten en over de brede groene

bladeren van de rijzige bananestruiken. Hitimana heeft hier overdag duizenden keren gelopen; hij kent iedere struik en elke boom. Maar nooit is hij alleen 's avonds de heuvels ingegaan.

„De nacht is voor de dieven en ander gespuis,” zeggen de mensen. Alleen wie kwaad wil, loopt in de avond buiten. Alle anderen zijn dan in de veilige hut.

Maar Hitimana heeft geen keus. Hij sluipt van struik tot struik.

De duizenden krekels, die zich verschuilen in het gras en tussen de struiken, laten een onafgebroken gesjirp horen. Een uil vliegt geluidloos uit een boom. Hij laat zijn kille en doffe roep horen: oehoe-hoe-oehoe-hoe-hoe. Hitimana schrikt ervan en rilt. Maar hij wil niet bang zijn, al klapperen zijn tanden.

Wat zei Barihafi ook eens? . . . In de nacht komen de boze muzimu, de geesten van overleden slechte mensen. Zij maken de heuvels onveilig. Hij weet nog wat hij toen antwoordde. Dat had hij niet van zichzelf, hij had het gehoord van de christen-leraar in Kirinda: dat je 's avonds niet bang hoeft te zijn, de Genezer van de slaapzieken heeft de boze geesten getemd, zodat ze niemand kwaad kunnen doen. Ja, dat heeft hij gezegd.

Maar nu alleen op de heuvel voelt hij zijn hart onstuimig kloppen.

Barihafi zei ook, dat in de nacht de heksen komen. En dat ze rondrijden op de ruggen van hyena's. Dat ze op de kruispunten van de wegen hun woeste feesten vieren. . . Nee, dáár wil hij niet aan denken; de angst en de onzekerheid maken hem klein. De christen-leraar van Kirinda, die zei. . .

Plotseling krimpt hij in elkaar. Vlak boven zijn hoofd klinkt het oehoe-oehoe van de uil. Er is iets geheimzinnigs in dat geluid. Als de zwarte uil spookachtig en zonder geluid wegvliegt, houdt Hitimana zijn adem in. Wordt niet altijd verteld dat de roep van een uil het uur

Hij is te laat! De Twa zijn al op weg!

van de wraak aankondigt? Betekent het niet, dat er spoedig iemand moet sterven? Die uil, zijn vleugelslag is onhoorbaar, alsof hij een misdadige zending heeft te vervullen.

Hitimana sluipt weer verder, tot onder de schaduw van een volgende struik. Het lijkt eindeloos te duren voordat hij de eerste hut heeft bereikt. En die is toch niet zó ver. Gespannen tuurt hij over de heuvels en in de diepe vallei, die door het maanlicht worden overgoten. De maan wordt kleiner, maar het licht sterker. Het is een spookachtig schijnsel, dat over bomen en heuvels valt. Het schijnt Hitimana toe of hij in een heel andere wereld terecht is gekomen.

Juist wil hij verder gaan als er plotseling een geritsel klinkt dat hij niet thuis kan brengen. Hij trekt zich vlug verder terug in de schaduw van de struik. Daar klinkt het wéér – en opeens weet hij dat het iets te maken heeft met het dreigende gevaar. Hij durft niet eens meer adem te halen; hij hoort het zware kloppen van zijn hart. Daar is het nóg eens. Nu weet hij zeker wat het is: er gaan voetstappen over het paadje. Ze klinken niet als overdag wanneer het licht is. Ze kloppen niet op het zand, maar ze schuifelen zacht voort.

Voorzichtig heft hij zijn hoofd op. Dan ziet hij een paar donkere gestalten voorbijgaan. Hij herkent ze niet. Maar hij vóélt wie het zijn: de Twa. De kleine Twa, hij weet het zeker, Ze gaan hun opdracht volbrengen.

Hitimana blijft doodstil liggen. Hij waagt zich niet meer op het pad. Ze zijn nu op weg! En hij, die de andere mensen moet waarschuwen, hij kan alleen maar wachten. Eindeloos wachten, en bang zijn. De Twa zullen toeslaan zonder dat iemand van hun komst weet. Precies zoals de Toetsie het hebben uitgedacht.

Hitimana drukt zijn gezicht tegen de koude grond. Hij huilt geluidloos. Zijn tranen bevochtigen de roodbruine aarde. Hij voelt de kou in zich optrekken.

Het blijft stil, t e stil. Het is een dreigende stilte. En telkens gaan meer sluipende voeten langs de struik, waarachter Hitimana zich verborgen houdt.

Hij voelt zich stijf worden. Voorzichtig verlegt hij zijn ene arm – en op dat ogenblik ziet hij hoe op een nabije heuvel de lucht fel wordt verlicht. Hij begrijpt het dadelijk: er is een hut in brand gestoken! N og  een, en n og  een. Zeven enorme fakkels verlichten plotseling de omgeving. In zeven hutten slaan de vlammen gretig in het dakriet. Koeien loeien klaaglijk en angstig, geiten mekkeren bang, mensen schreeuwen hun doodsangst uit.

Eenzaam en bang ligt Hitimana onder de struik. Ellen-dig en wanhopig. Zijn vingers graaien in de grond, alsof hij daaraan houvast zal vinden. Zijn hoofd duwt hij krampachtig tegen de aarde om het branden niet langer te zien, de angstkreten niet te horen. . .

Hij is bang dat rondtrekkende Twa hem bij het licht van de brandende hutten zullen zien. Het is haast even licht als overdag. Hij probeert nog verder onder de struik te kruipen. Hij kan niet anders doen dan wachten, eindeloos wachten. Want hij weet dat overal om hem heen de Twa rondsluipen.

Langzamerhand verstommen de angstige kreten. Al geruime tijd is ook niemand over het pad langs de struik gekomen. Dan besluit Hitimana om zijn schuilplaats te verlaten. Hij kruipt tevoorschijn en gaat staan, verstijfd van de kou. Hij overziet het pad; het ligt er vreemd en onbekend bij. Er is geen Twa te zien.

De smalle paadjes over de heuvels vermijgend sluipt hij naar hun hut. Hoog staat nu de maan boven het land. In de verte stroomt de rivier als zilver onder de heldere hemel. Tot het uiterste gespannen sluipt Hitimana verder. Bij ieder geluid schrikt hij op, blijft angstig staan. Komen de Twa terug. . . ?

Nog twee heuvels, nog  een. . . dan is hij bij de hut.

Hij waagt wat meer, in een groot verlangen om thuis te

zijn. Maar plotseling is het of er een floers voor zijn ogen trekt. Hier is hun heuvel, *maar zonder hut*. Er is alleen een uitgebrande puinhoop; het dak is weggebrand, de deur is verdwenen, de lemen wand gedeeltelijk vernield. De sterke omheining van riet is vertrap. Niets, niets is er over. Daar ligt een van hun geiten. Het dier heeft niet kunnen ontvluchten en is half verbrand. De bananestruiken dicht bij de hut hebben zwarte bladeren van het vuur en de rook.

Hitimana blijft stokstijf staan. Hij had het kunnen verwachten. Maar hij heeft er geen moment aan gedacht dat de Twa ook hùn huis konden aanvallen. Dat is gebeurd; ze hebben het grondig vernield. Hij ziet een waterkruik liggen, die moeder kort geleden bij de Twa heeft gekocht – dezelfde Twa die als beulen van de Toetsie over de heuvels gaan. De kruik ligt kapot in het gras. De kookpot met het avondeten is omver gegooid.

Hitimana wil het uitschreeuwen van ellende; al zijn verdriet uiten in één bange kreet. Maar hij houdt zich stil. Hij heft alleen zijn armen op. Alles is verdwenen: hun hut, moeder, vader, de andere kinderen, niets is er overgebleven. In een hulpeloos gebaar staat hij daar, op zijn heuvel waar de hut nog nasmeult, zijn armen in wanhoop omhoog.

„Hitimana. . .” hoort hij opeens zacht. „Hitimana!” Hij is zo verrast door die fluisterstem dat hij in zijn vreemde houding blijft staan. Langzaam gaan zijn armen omlaag.

„Moeder. . .” antwoordt hij, ook fluisterend.

Daar staat zijn moeder, tussen de halfverkoolde struiken van hun bananebosje. Even later staat hij bij haar en moeder brengt hem dicht in het bosje, waar de andere kinderen wachten. Vader alleen is er niet.

„Je had gelijk,” zegt ze op gedempte toon. „De Twa zijn gekomen. We hebben ons hier kunnen verschuilen, maar ik kon precies volgen wat ze deden. Eerst omsin-

gelden ze de hut, toen vertrapten ze de omheining van het voor- en achtererf. Ze gingen de hut binnen en toen hoorde ik voor het eerst hun stemmen. Ze kwamen tot de ontdekking dat er niemand binnen was. . . Vanaf deze plek heb ik gezien hoe ze de hut in brand staken; de vlammen sloegen hoog op en ik was bang dat ze ons bij dat felle licht zouden zien. Maar ze hadden alleen belangstelling voor hun wandaad. Gelukkig doorzochten ze niet ons bananebosje; dan hadden ze ons vast gevonden. Maar ze hadden haast om naar een andere heuvel te gaan. Door de scherpe rook moest onze Gihana hoesten. Ze hoorden het niet; het knetteren van de vlammen overstemde dat geluid, maar ik legde toch mijn hand op zijn mond. . . Weet je waar vader is, Hitimana?"

Hitimana zou moeder graag geruststellen, maar hij kan het niet. Nee, hij heeft vader niet gezien sinds ze elk een andere kant uitgingen om de mensen te waarschuwen. Opeens maakt zich een beklemmende angst van hem meester. Váder, waar kan vader zijn? Hijzelf heeft zich voor de Twa kunnen verschuilen; eigenlijk was dat puur geluk. Hij had ze ook ergens op het pad kunnen ontmoeten.

Ze blijven in het bosje omdat het gevaar van ontdekt te worden hier het kleinst is. Ze zitten dicht bijeen. Tussen de bananestruiken door zien ze slierten rook van hun verbrande hut omhoog gaan. Het vuur vlamt nu en dan even op.

Als het morgen wordt, waagt Hitimana zich tot aan de rand van het bosje om de omgeving beter te kunnen overzien. Dan denkt hij plotseling aan Barihafi. Weet hij dat hun hut is afgebrand? Barihafi heeft hem gewaarschuwd; het is aan de Toetsie-jongen te danken dat ze niet in handen van de Twa zijn gevallen.

Opeens kan hij het wel uitschreeuwen van blijdschap: daar is vader! Hij staat bij de resten van hun hut – en zodra ze vader zien, brengen ze hem in de schuilplaats.

Hij gaat op de grond zitten. Even wrijft vader met zijn hand langs zijn ogen. Hij kijkt ze een voor een aan. Dan schudt hij zijn hoofd.

„Dit heb ik niet durven hopen!” zegt hij eindelijk. „Julie zijn er allemaal.” Hij slikt, alsof er plotseling iets in zijn keel is geschoten, dat niet gemakkelijk wil verdwijnen. „Imana zij gedankt. . .”

Moeder begint geluidloos te huilen. Gihana kijkt haar verwonderd aan. Huilt moeder omdat hun hut is afgebrand?

„Ik kon me bijtijds voor de Twa verbergen,” vertelt vader kort. Zijn stem trilt. „Ik was niet ver van de hut van Kimonyi, maar het lukte me niet hem te waarschuwen. De Twa gingen rakelings aan me voorbij; ze zagen me niet. . . Urenlang heb ik me op dezelfde plaats verborgen gehouden, ik kòn er niet weg. En van die plek af heb ik meer gezien dan ik ooit zal vergeten. Kimonyi en zijn gezin zijn gedood. Ik denk dat het nauwelijks tot hen doorgedrongen is, wat er gebeurde en waarom de Twa opeens bij hun hut verschenen. . . Ik heb die kleine, wrede Twa bezig gezien. Ze gingen van heuvel tot heuvel. Ongestoord konden ze hun beulswerk doen. Mensen die trachtten te vluchten, werden neergestoken. Vrouwen en kinderen dreven ze terug in het laaiende vuur van hun brandende hut. Mens noch dier, niemand werd gespaard. Met hun speren en hakmessen doodden de Twa elke Hoetoe die ze in handen kregen. . . Ik vergeet het nooit, nóóit!”

7

Deze nieuwe dag is de vreemdste die Hitimana ooit heeft beleefd!

De zon staat stralend aan de hemel en de voorbije nacht lijkt een bange droom. Alleen de smeulende resten van hutten op vele heuvels vertellen dat het geen droom is geweest. Vader en moeder, geholpen door de oudste kinderen, maken tussen de bananestruiken een tijdelijk onderkomen. Mukandekesi heeft vergeefs gezocht of er nog iets bruikbaar is in de puinhoop van hun hut.

Er gaat vanmorgen geen enkele vrouw met haar baby op haar rug en haar veldhak op de schouder naar het land om het onkruid weg te slaan. Er daalt ook niemand met een waterkruik op het hoofd naar de rivier af.

Er zijn vanmorgen zelfs geen jongens of meisjes die hun geiten op een grasrijke plaats brengen. Ook de koeien blijven in de kraal, en er gaat geen kind naar school. Op de kleine markt worden vandaag geen sorgho, bonen of kruiken bier uitgesteld om te verkopen.

Er hangt vrees in de lucht.

De Twa zijn bij het rijzen van de zon naar hun bouwvallige hutten aan de rand van de valleien teruggegaan. Hun scherpe lans kunnen ze wegbergen. Hun leven zal weer zijn als voorheen: klei halen uit de vallei, waterkruiken maken en die in een open vuurtje bakken, sierlijke pijpjes fabriceren. Maar ze weten wat hun staat te wachten: de dankbaarheid en bescherming van de machtige Toetsie. Ja, bescherming vooral. Het is in hun opdracht dat ze schrik onder de boeren hebben gebracht. Het laat ze verder koud wat er gebeurt. De veehouders zullen stellig met kruiken bier komen om hun dienst te belonen, want de grote meesters kunnen tevreden zijn. De boeren zullen voortaan zwijgen en zich neerleggen bij de eisen van de Toetsie. Het is altijd zo geweest; het zal ook zo blijven.

Op veel heuvels, waar de hutten van de Hoetoe stonden, liggen rokende puinhopen. De getroffen families bergen hun doden. En het blijft stil op de heuvels. Dreigend stil. Wanneer hier en daar een stem opklinkt, dan is dat

voor een klaaglijk en luguber dodenlied. In de omgeving van Hitimana's hut zijn weinig heuvels, waar geen doden worden betreurd. Dit klaaglied is in fel contrast met de zon, die haar stralen feestelijk over de heuvels strooit alsof de dag van vandaag gelijk is aan die van gisteren en eergisteren.

Maar een langgekoesterde haat is losgeslagen. Dat mensen, die eeuwenlang naast elkaar hebben geleefd, elkaar zó kunnen haten! Het lijkt of ineens alle opgekropte ergernis over onrecht en onderdrukking naar boven komt. Honderden jaren lang hebben de boeren hun hoofd voor de grote heersers gebogen. Ze hebben hen gediend en naar de ogen gekeken.

Maar dat is voorbij! De vele Hoetoe-boeren zijn zich van hun macht bewust. Zeker, ze zijn arm – maar ze vormen een grote meerderheid.

Mannen groepen samen. Er wordt druk gesproken over wat er gebeurd is. Het zijn vannacht de Twa geweest, die moordend en plunderend over de heuvels trokken. Maar in de gesprekken worden ze nauwelijks genoemd; zij zijn slechts de werktuigen van de Toetsie. Zij zijn de beulen die een opdracht kregen en er voor werden betaald. Het is onzin om zich over die kleine mensen druk te maken. Als hun naam wordt genoemd, is het alleen met diepe minachting. Die Twa, het zijn nauwelijks mensen.

De echte vijanden, dat zijn de grote heren van voorheen, de veehouders. De mannen die statig over de heuvels schrijden. En zich te voornaam achten om een eenvoudige Hoetoe-boer te groeten. Zij zijn het die het kleine volkje hun wrede opdracht gaven.

De stemmen van de mannen klinken gedempt. Ze praten niet door elkaar. Het lijkt eerder of ze rustig iets met elkaar bespreken, maar hun woorden klinken kort en afgemeten. Hun ogen kijken hard.

Het meest verwondert Hitimana zich over de vreemde

klank in vaders stem. En over zijn gezicht; sinds vader vannacht thuisgekomen is, heeft hij geen lachje bij hem gezien.

„We zullen ons wreken,” hoort hij hem zeggen. „Voor elke verbrande hut, voor iedere gedode man of vrouw, voor elk kind dat in de vlammen omgekomen is, voor de schapen en geiten. . . we zullen driedubbel wraak nemen.”

Niemand protesteert.

Hitimana kijkt de kring van mannen rond. Daar zit Maniraho, die hij iedere zondag in de stenen kerk van Kirinda ziet. Daar is Nsengiyumva, ook een christen. En Nyandwi. Allen mensen die de nieuwe weg hebben geleerd. Ze hebben gehoord van genade en verzoening en naastenliefde.

Dat zijn mooie woorden. Maar die woorden gelden niet de verafschuwde Toetsie! Genade voor een Toetsie. . . ? Het zou klinken als een vloek! Verzoening met moordenaars, die nu in hun huizen de overwinning vieren? . . . Belachelijk!

Niemand denkt aan wat de christen-leraar ze meer dan eens op het hart heeft gebonden: dat de Toetsie en de Hoetoe en zelfs de kleine Twa tot een en dezelfde stam behoren, tot de stam van Imana. Hoe verschillend de rassen ook zijn, toch wil Imana dat ze in vrede met en naast elkaar leven.

In vrede!?

Dóód aan de Toetsie!

Wráák!

De haat is losgeslagen. Ieder wordt meegezogen in een razende roes van haat, zelfs een jongen als Hitimana. Hij luistert stil toe als de wraakplannen uitvoerig worden besproken. Wacht maar, straks, als het donker wordt. . . De trotse Toetsie zullen vannacht leren dat de oude tijden voorbij zijn – toen elke Hoetoe zielsgelukkig was de dienaar van een groot man te mogen zijn. En

toen ze alleen ja en amen konden zeggen op wat de heersers dachten.

Hitimana voelt zich tintelen van opwinding. Zijn besluit staat vast: als het uur van de wraak is aangebroken, blijft hij niet bij moeder en de anderen in het bananebosje. Hij hoort nu bij de mannen. Hebben ze ook hun hut niet in brand gestoken?

Wraak, wraak... die roep gaat over de heuvels van Rwanda.

Misschien zijn er nog mensen die dit alles vreselijk vinden. En die in stilte hun hoofd schudden als ze de opwinding om zich heen zien omdat ze zich wanhopig afvragen: waar moet dat heen? Maar zij zwijgen. Ze durven niet zeggen, dat het alles onmogelijk naar de wil van Imana kan zijn.

En de haat golft over de heuvels.

Op de heuvel van Barihafi is het de gehele dag een komen en gaan. Al in de vroege morgen is bekend geworden dat de aanval op de opstandige Hoetoe-boeren een succes is geworden. Met behulp van de Twa hebben ze in één slag die brutale monden dichtgeslagen.

Het is jammer, dat het zo is gegaan, maar ze hebben niet anders verdiend, die ondankbare Hoetoe. Net als vroeger kunnen ze een rustig leven hebben onder de bescherming van de heersers. De les van deze nacht zal hun de ogen openen, ze zullen voortaan wijzer zijn.

Ook Barihafi is opgetogen als hij naar de binnenkomende berichten luistert. Ze hebben het vuur op de heuvels gezien, die laaiende fakkels. Voor deze ene keer is Wawali, de kleine Twa, als een vriend op hun heuvel ontvangen. Het bloed van de Hoetoe kleurde nog zijn lans. Zijn kraalogen flikkerden wreedaardig. Op andere dagen zou geen Toetsie een man als Wawali te woord staan – maar nú wordt gretig naar zijn belevenissen geluisterd. Er moet zelfs een kruikje met bier worden gehaald,

waaruit de Twa gulzig drinkt. Straks zal de kruik worden verbrijzeld, niemand zal ooit nog uit een kruik drinken waaruit een Twa gedronken heeft.

Zodra Wawali is vertrokken, zitten de Toetsie-mannen tevreden bijeen. Het is precies gegaan zoals ze het zich hebben gedacht: de boeren weten nu, dat de Toetsie niet met zich laten spotten en dat ze niet van plan zijn om ook maar het kleinste stukje van hun macht met de anderen te delen – Wij de meesters, zij de knechten!

„Als deze les niet voldoende is, hebben we nog een andere verrassing,” hoort Barihafi zijn oom Munyamana met een schor lachje zeggen. Hij begrijpt dadelijk wat oom bedoelt: als het moet, zullen nog meer Hoetoe-hutten in vlammen opgaan, nog meer boeren worden gedood of in het vuur gejaagd. Er zullen er altijd genoeg overblijven om voor de heren het land te bewerken. Wanneer ze niet willen luisteren, zal het hard tegen hard gaan – tot ze smeken of het weer als vroeger mag zijn.

Ondanks de vreugde van het succes, komt telkens de herinnering aan Hitimana bij hem boven. Tegelijk voelt hij een vreemde onrust: als de mannen eens wisten dat hij een Hoetoe-jongen heeft gewaarschuwd voor wat er ging gebeuren! Maar niemand weet het; ze zouden het niet kunnen begrijpen, en hem een verrader van zijn eigen volk noemen.

Tot nu toe heeft niemand nog iets gezegd over de heuvel, waar de hut van Hitimana staat. Barihafi durft er niet naar vragen. En ook niet gaan kijken, want geen enkele Toetsie die zich nu alleen in de heuvels waagt, is daar veilig.

Als Hitimana maar gedaan heeft, wat hij hem voorstelde. In de dichte brousse is hij veilig. Daar zullen de Twa niet komen. Hèm mag niets overkomen.

Ineens hoort hij de naam van Hitimana's vader noemen. Iemand vertelt opgetogen dat ook daar alles plat ligt. De vader van Barihafi knikt goedkeurend; het deert hem

niet dat het de woonplaats is van de knecht die hem van jongsaf diende. Hoetoe zijn Hoetoe, bekend of onbekend, ze zijn geen van allen te vertrouwen.

„En de. . .”

Het is Barihafi die wil vragen naar de bewoners van de hut. Maar bijtijds slikt hij zijn woorden in. Bovendien heeft iemand ander nieuws; steeds nieuwe berichten komen binnen, ook van verder verwijderde heuvels. Het zijn goede berichten. Die kleine Twa hebben hun werk voortreffelijk gedaan.

Van louter vreugde begint een van de jongens te dansen. Hij doet de dans van de kraanvogel: steekt zijn hals vooruit en trekt hem daarna terug. Hij strekt zijn armen alsof het vleugels zijn, hij springt omhoog en draait in het rond, schiet vooruit of hij aanvalt. Hij huppelt en slaat de armen tegen zijn dijbenen.

De dans van de kraanvogel brengt ieder in verrukking. Handen klappen het ritme; er wordt gezongen. Het plezier duurt tot Sebwugugu komt. Hij is ook een voorname Toetsie. Zijn rijzige gestalte, gekleed in een lange witte paan, schrijdt statig hun kraal binnen. Het gezicht is ondoorgrondelijk als steeds. Hij krijgt dadelijk een goede plaats aangewezen. Iemand reikt hem de donkerrode kalebas, die even opzij schommelt als hij via het doorboorde houtje een teug bier neemt.

Zijn stem klinkt scherp en afgemeten: „Ik geloof dat ze nog niet veel hebben geleerd. . .”

Barihafi's vader kijkt hem vragend aan. „Wat bedoel je, Sebwugugu? Je wilt toch niet beweren dat de boeren. . .”

Sebwugugu veegt zijn mond af en geeft de bierkruik aan de man die naast hem zit.

„Dat denk ik niet, ik weet het zéker. Mijn inlichtingen zijn betrouwbaar. Er is me gezegd dat de Hoetoe-boeren willen terugslaan. Ze hebben gezworen dat ze zich zullen wreken en nooit meer onze heerschappij zullen aanvaarden. Mijn zegslieden hebben me bericht. . .”

Barihafi luistert ademloos toe en plotseling gaat er een schok door hem heen: Sebwugugu noemt de naam van Hitimana's vader!

„Hij is de leider van het verzet,” weet Sebwugugu te vertellen. Zijn stem klinkt schamper. Een Hoetoe die zich leider durft noemen! Die domme, onbetrouwbare kerels! Een boer kan alleen de hak opheffen om de grond te bewerken. Of hij kan zijn meester vergezellen wanneer die op reis gaat. De bagage dragen. Lasten van twintig tot dertig kilo op zijn hoofd. Maar het is belachelijk en niet te geloven dat zo'n boer de strijd durft aan te binden tegen de Toetsie!

Niemand denkt meer aan de vreugdevolle dans van de kraanvogel. Want na het sombere nieuws van Sebwugugu komen nieuwe berichten die het zijne bevestigen. Er wordt gezegd dat de Hoetoe de wapens gaan opnemen. Maar dat kan toch niet wáár zijn? Misschien is er een of andere oproerkraaier, die dit in zijn dwaasheid heeft geroepen. Niemand kan zich de boeren als strijders voorstellen.

Maar als er meer nieuws binnenkomt verdwijnt de twijfel snel, en dan beseffen de Toetsie wat ze moeten doen. Zij moeten zich óók wapenen. Nu hebben ze niet voldoende aan een handjevol Twa; ze zullen het zèlf moeten doen. De Hoetoe zijn ver in de meerderheid; de heuvels zijn bevolkt met boeren. Maar de vroegere heersers vertrouwen er op dat ze voldoende sterk zijn om dat domme volk hun wil op te leggen. Gééstelijk voelen ze zich onnoemelijk veel sterker.

Dit neemt niet weg dat de Toetsie zich wapenen; iedereen moet zich kunnen verdedigen; niemand is langer veilig. Van overal kan men worden besprongen. Zelfs de kinderen in de hut van Barihafi krijgen een wapen.

Langzaam zakt de zon naar de horizon. De schaduwen van de bomen en struiken worden langer; de vogels laten hun roep weer horen. De dalende zon trekt oranje

lichtstrepen op de boomstammen en doet de brede bladeren van de bananestruiken blikkeren in een gloed van rood goud. De dag is ten einde. Wat zal de komende nacht brengen... ?

8

De maan is tot boven de heuvels geklommen. Haar licht stelt de mannen, die zwiwend achter elkaar lopen, in staat de omtrek te overzien. Ze nemen niet de bekende paadjes, die over de heuvels slingeren, maar lopen dwars door de velden. Ze dalen af in beboste valleien, hossebossen over de stoppels van een sorghoveld.

Het is nacht en de duisternis is barstensvol geluiden. Daar is het getril van de ontelbare krekels. Van ver, als uit een hol, komen zware geruchten. Is het de rivier? Een dravend beest? Misschien een geest, die op de rotten hamert en blokken steen in een ravijn rolt?

Hitimana volgt de mannen – trots dat hij werd waardig gekeurd mee te gaan op de wraaktocht. Bang wil hij niet zijn, al knippert hij even met zijn ogen. Vader heeft de leiding. Ze hebben precies besproken hoe ze de hutten van de Toetsie gaan overvallen. Vechten is voor de Hoetoe-boeren een onbekend bedrijf, daarin hebben de Toetsie gelijk. Maar toch blijft niemand achter.

Links voor hen ligt de heuvel van een Toetsie-familie. Het is de kraal van Barihafi. Het schijnt er rustig, alsof ieder slaapt.

Hitimana ploetert hijgend en zwetend door het gras. Hij klimt de helling op en daalt samen met de mannen naar beneden. Straks gaan ze deze kraal omsingelen en aanvallen.

Opeens geeft vader het sein tot de aanval: hij schreeuwt

„Oe-ie! Oe-ieieie! Dood aan de Toetsie!”

het afgesproken woord met overslaande stem. Hitimana voelt dat zijn handen klam van het zweet zijn, maar angst kent hij niet.

„Dood aan de Toetsie!” hoort hij voor zich roepen. Daar ligt de kraal in het vale licht van de maan, met er omheen een dichte haag. Die is in een ommezien vertrappt en een horde Hoetoe-boeren dringt de kraal binnen. „Dood aan de Toetsie!” klinkt het weer, nu van alle kanten.

Maar de Toetsie zijn op hun hoede. Ze weten wat hun te wachten staat en zullen zich verdedigen, al is de overmacht groot. Ze stormen op elkaar af: aan de ene kant de Hoetoe-boeren, die eeuwenlang leefden in slaafse trouw. Aan de andere zijde de Toetsie, verbitterd over de ontrouw van vroegere knechten. Hebben zij niet gezorgd dat ze steeds in vrede konden leven? Waarom zou het voorvaderlijk gewoonterecht opeens verkeerd zijn?

Golven van haat slaan van heuvel tot heuvel.

Een van de boeren staat al klaar met een brandende spaander in zijn hand; in de andere omklemt hij zijn mes. „Dood aan de Toetsie!”

De alarmkreet klinkt hoog en schel: „Oe-ie! Oe-ieie-ie. . .!”

De Toetsie kunnen niet voorkomen dat hun huis in vlammen opgaat; het vuur lekt aan het strooien dak en de vraatzucht van de vlammen kent geen grenzen. Loeiend jaagt het vuur door het dak; het hele huis wordt een enorme fakkel in het bleke maanlicht dat over de heuvels hangt. Dol geworden geiten rennen door de velden. Hitimana hoort het gekerm van gewonden, het langgerekte au-au-gejammer van slachtoffers. Boven alles uit het knetteren van de vlammen.

De ogen van Hitimana gaan naar de linkerhoek van de kraal, waar de slaappleaats van de koeien is. Van zijn koeien! Hij hoort de dieren loeien, en hij weet wat ze te wachten staat. Zodra de mannen hun woede en wraak hebben

gekoeld op woonhuis en mensen, is de beurt aan het vee. Zelfs de koeien delen in de haat, de Hoetoe zijn door het dollen heen. Straks zal een van hen de hielpezen van de dieren doorsnijden en zó de koeien voor altijd verminken, alleen om de Toetsie te treffen in hun liefste bezit. Even blijft Hitimana besluiteloos staan.

Hij hoort zijn dieren tekeer gaan. Ze zijn doodsbang van het laaiende vuur. Iemand loopt naar het nachtverblijf, een mes in zijn hand.

„Nee, nee, dat niet!” kermt Hitimana. „Niét de koeien. . .!” Een mannenhand duwt hem ruw weg.

„Opzij jij. . . alles moet er aan! Vooruit, opzij!”

Plotseling weet Hitimana wat hem te doen staat. Er is maar één kans om zijn dieren te redden. Hij rent naar de stal, rukt de deur open. . .

Een van de Hoetoe probeert hem tegen te houden. „Niet doen!” schreeuwt hij. „Ook de koeien gaan eraan! Dicht die deur!”

Hij is te laat: het hoornvee breekt loeiend uit de kraal. „Kleine dwaas, jij!” bijt de man hem toe. Hij loopt terug naar het woonhuis, waar het dak onder een regen van vonken instort.

„Dood aan de Toetsie!” klinkt voortdurend de roep. De bewoners van de heuvel verdedigen zich tegen de overmacht, ook al begrijpen ze dat de overwinning niet aan hun kant kan zijn. Het lijkt of er steeds meer Hoetoe bijkomen. De Toetsie staan tegenover honderden joelende monden en dronken ogen. Ook Hitimana wordt door de haatroes meegesleurd. Dood aan de Toetsie! Hij klemt zijn mes steviger beet, niet één mag aan hun wraak ontkomen. Ze hebben niet beter verdiend, de grote heren. Het uur van de lange messen is gekomen. En dan. . . daar vóór hem, in het licht van de brandende hut, ziet hij opeens Barihafi. Zijn kleren zijn gescheurd, zijn gezicht staat verwrongen. Er gaat een schok door Hitimana, zijn hart roffelt in zijn oren. Barihafi!

Zonder een woord te spreken staan ze tegenover elkaar. Elk gevoel van vriendschap is verdwenen. Ze zijn nu een Toetsie en een Hoetoe, jongens van twee rassen die elkaar naar het leven staan, twee aartsvijanden.

De harde ogen van Hitimana kijken in de harde ogen van Barihafi. Er vertrekt geen spier op hun gezicht.

Zal een van hen zich omkeren? Ze waren toch altijd trouwe vrienden? Urenlang hebben ze samen over de heuvels gedwaald. Maar vergeten zijn die jaren van vriendschap. Tegelijk vatten ze elkaar aan. Het wordt een gevecht op leven en dood. Hun spieren spannen zich onder hun gladde huid. Ze klampen zich aan elkaar vast. En ze weten allebei, dat wat nu komt, tot het uiterste zal gaan.

Het is geen gevecht uit scherts, zoals vroeger op de heuvels, toen ze elkaars krachten maten. Nu zijn ze allebei bezeten om te winnen, ze gunnen elkaar geen seconde, maar onmiddellijk valt de ander aan als de een zich heeft losgerukt. Zo tasten ze naar hun kracht, en naar elkaars zwakke punten.

Plotseling, als de aandacht van Barihafi even verslapt, raakt Hitimana hem met zijn scherpe mes. Hij wondt hem aan zijn hoofd en aan zijn schouder.

Hij ziet hoe Barihafi wankelt. . . Hoe hij vergeefs houvast zoekt, en bloedend languit op de grond valt. „Nee, nee, mamawee. . . nee, néé!” is het laatste wat hij uitschreeuwt. Dan verliest hij het bewustzijn.

Hijgend van het gevecht ziet Hitimana hem liggen. En het is of hij opeens uit een droom wakker wordt. Hij laat zijn mes op de grond vallen.

„Barihafi. . . !” roept hij. „Barihafi!”

Verslagen knielt hij naast hem neer. Barihafi antwoordt niet; hij heeft zijn ogen gesloten.

„Barihafi. . .” fluistert Hitimana.

Met afschuw kijkt hij naar de bloedende wonden aan Barihafi's hoofd en schouder. Dat heeft hij gedaan; het

is zijn schuld. Barihafi, zijn vriend! Die heeft hij gedóód. Het is of Hitimana uit een droom ontwaakt. En of de sluier van haat wordt weggerukt. Barihafi heeft hem gewaarschuwd, als een goede vriend, om hem te redden. En nú. . . Hitimana begint te snikken. In wanhoop slaat hij keer op keer beide handen op de grond. „Barihafi. . .” huilt hij. „Ik. . . ik heb het niet zó bedoeld. . . Barihafi. . .”

Maar Barihafi antwoordt niet.

De volgende morgen schijnt de zon weer feestelijk over de heuvels van Rwanda. Ze bestraalt de ruïnes van verbrande hutten, de kadavers van gedood groot- en kleinvee. Vreemd dat de zon even mooi schijnt op dagen van vrede als in dagen van oorlog. Dat op een morgen als deze de dauwdruppels óók als kleine diamanten glinsteren aan de grassprietten.

Twee mannen vinden de gewonde Barihafi. Ze horen hem kreunen en halen dadelijk een mat om hem te vervoeren. Die knopen ze aan twee stokken. Barihafi wordt erin gelegd en opgetild. De mannen leggen de stokken op hun schouder en dragen de gewonde naar het huis van de christen-leraar te Kirinda. Ze weten zo gauw geen betere plaats waar ze deze jongen heen kunnen brengen.

Van dat alles kan Barihafi zich niets herinneren.

Er zijn sindsdien twee weken voorbij gegaan.

De eerste dagen drong het niet tot Barihafi door waar hij was. Maar hij is een sterke jongen; de koortsen hebben zijn krachten wel gesloopt, maar langzaam wordt hij beter. En daarmee is de herinnering aan die vreselijke nacht teruggekeerd. Nu niet meer in heftige koortsdromen, zoals eerst, toen zijn geest geheel gesloten was voor de buitenwereld. Toen de christen-leraar veel moeite had om hem tot bedaren te brengen, want hij vertoefde steeds in een vreemd, beklemmend dromenland. In zijn

ijlkoortsen zag hij hun hut in lichterlaaie; hij hoorde het gekerm van de mensen, het dolle gemekker van geiten en het angstig loeien van de koeien. Dan schreeuwde hij zijn ellende uit en trachtte woest over-eind te komen.

De koortsen zijn langzaam verminderd en eindelijk verdwenen. Nu probeert hij zich voor de geest te halen hoe het alles is gegaan. Het is of er in zijn herinnering grote hiaten zijn. Barihafi is er voortdurend mee bezig. En één moment staat feller in zijn geest gegrift dan alle andere: hoe hij in die ellendige nacht opeens tegenover Hitimana stond. Hij ziet weer diens met bloed doorlopen ogen; zijn vertrokken gezicht en hoe ze vchten op leven en dood.

Nu hij aan het herstellen is en nog op krachten moet komen, ligt hij iedere dag op de brede barzah, de voor-galerij, van het stenen huis. Vaak komt de bewoner van het huis naast hem zitten.

Barihafi heeft hem gevraagd hoe het met zijn familie is, en hij heeft ook geïnformeerd naar de toestand in het land. En of het nu vrede is.

De man geeft hem een ontwijkend antwoord. Hij kan de jongen toch niet vertellen dat veel Toetsie zijn vermoord omdat ze geen kans zagen te vluchten? En dat nog meer mensen van zijn stam over de grenzen veiligheid hebben gezocht? Hij zal het later wel allemaal te horen krijgen. „De hutten worden weer opgebouwd,” antwoordt hij ontwijkend. „Zodra je wat meer op krachten bent gekomen, zal ik je meer vertellen, Barihafi. Nu niet te veel vragen.”

Barihafi hoort aan zijn stem dat hij daarmee genoegen moet nemen.

Zijn gastheer heeft óók over Hitimana gesproken.

Maar toen hij die naam hoorde, draaide Barihafi meteen zijn verbonden hoofd koppig naar de muur. Nee, nee, die naam wil hij niet meer horen, nóóit meer. Hitima-

na. . . hij had hem gewaarschuwd toen de Twa de heuvels introkken om een voorbeeld te stellen.

Wat zei zijn vader ook telkens? „Pas op voor die kleine Hoetoe,” waarschuwde hij vaak. „Ze zijn nooit te vertrouwen.”

Vader had gelijk. Hitimana is een gemene, verachtelijke Hoetoe, en zijn vriendschap niet waard.

De man naast zijn rustbank luistert naar de uitbarsting van boosheid en minachting. De ogen van de jongen fonkelen van woede. Het is beter die naam niet meer te noemen nu Barihafi er zich zo over opwindt. Hij kijkt naar het strakke, verbeterde gezicht.

„Waarom wil je niet luisteren, Barihafi?” Zijn stem klinkt droevig. Er komt geen antwoord. De gastheer begrijpt dat verder aandringen nutteloos is. De jonge Toetsie is te trots om hem zijn vertrouwen te geven. Op dit punt is een gesprek met hem onmogelijk. Plotseling komt er toch een antwoord. „Die Hoetoe is mijn vijand,” zegt hij en het klinkt hard en onverzoenlijk.

Daarop weet de ander niets te zeggen. Hij wordt er alleen stil van. Dat twee vroegere vrienden elkaar zó kunnen haten.

„Je moet toch naar me luisteren, Barihafi,” zegt hij.

Hij begint te vertellen hoe de Zoon van Imana eens op de wereld is gekomen als een arm mens. . . Hoe Hij is gestorven, gehaat en gehoond door de mensen van zijn eigen stam. Hoe de Zoon van Imana. . .

Terwijl hij spreekt komt er spanning in de ogen van Barihafi. Maar om zijn mond ligt nog steeds diezelfde verbeterde trek. „Hitimana is mijn vijand,” zegt die trek. „Noem zijn naam niet meer; voor mij is hij dood.”

De christen-leraar uit het stenen huis waagt het niet te zeggen, dat er geen dag voorbijgaat of Hitimana komt naar de gewonde vragen en informeren wanneer hij hem eindelijk mag bezoeken.

Op een middag, als de zon hoog aan de hemel staat, klautert Hitimana over het muurtje van de barzah en plotseling staat hij bij het rustbed van Barihafi.

Barihafi kijkt uit over de heuvels voor hem – groen met bruine plekken van de hutten. En met smalle weggetjes als oude inkervingen, die niet kunnen toegroeien. Hij kijkt ook naar de glanzende bladeren van de bananestruiken. Hij weet nu hoe het met zijn familie is: velen zal hij nooit terugzien omdat ze zijn gedood. Anderen wachten aan de overzijde van de grens tot voor de Toetsie betere tijden aanbreken en ze naar hun land kunnen terugkeren. Zij zijn vluchtelingen geworden. Vader en moeder wachten daar op hem; hij zal er naar toe gaan zodra hij helemaal beter is.

Op dat ogenblik hoort hij iemand over het muurtje van de galerij klimmen: het is Hitimana. Hij schrikt ervan en zijn ogen worden hard. „Jij moet. . .” wil hij hem dreigend afwijzen.

Maar Hitimana is hem vóór.

„Barihafi. . .” zegt hij zacht. In zijn stem is een klank, die Barihafi niet kent. Hij antwoordt niet, maar keert zijn hoofd ook niet af. Er komt alleen een frons tussen zijn ogen.

„Barihafi. . . ik was vergeten dat we vrienden waren. . . toen, die nacht, toen we tegenover elkaar stonden. . . Je moet me vergeven, Barihafi. . . Ik dacht er toen niet aan. . . hoe jij me had gewaarschuwd. . . Ik weet dat het niet naar de wil van Imana is, dat mijn hand toesloeg. . . En dat ik wou nemen wat alleen Imana toebehoort: jouw leven. . .”

De man van het stenen huis hoort stemmen op zijn barzah. Hij kijkt met wie Barihafi praat. Er gaat een schok door hem heen als hij ziet wie er aan de rustbank van Barihafi zit. Bescheiden sluit hij de deur die toegang geeft tot de voorgalerij; hij wil de jongens niet storen.

Niemand komt ooit te weten wat er die warme middag tussen de twee vrienden is gezegd. Misschien zijn er niet eens veel woorden gesproken. Maar als de deur eindelijk opengaat, ziet de christen-leraar van Kirinda dat de vriendschap is hersteld. Twee jongen, een Toetsie en een Hoetoe, hebben elkaar weer gevonden.

„Zó is het goed,” zegt hij verheugd. „Ik hoop dat het eens goed wordt tussen alle mensen van ons land. Ze moeten weten dat ze allen van dezelfde stam zijn, of ze Toetsie of Hoetoe of Twa zijn. Ze behoren tot de stam van Imana.”

Hitimana knikt.

Hij begrijpt beter dan ooit wat dit betekent.

En ook Barihafi gaat iets verstaan van de woorden, die hem eerst zo onbegrijpelijk waren.

Epiloog

Dit was het verhaal van Hitimana en Barihafi. Het verhaal over een klein land in Centraal-Afrika, waar mensen van een verschillend ras niet konden samenleven. Omdat de een de baas wou spelen over de ander.

De jaren zijn voorbijgegaan.

Hitimana en Barihafi zijn volwassen mannen geworden. Barihafi leeft nu met tienduizenden andere Toetsievluchtelingen aan de grenzen van zijn vaderland, in de buurlanden Congo, Uganda en Burundi. Ze hopen dat eens betere tijden zullen aanbreken zodat ze naar Rwanda kunnen terugkeren. Maar weinig Toetsie zijn op de heuvels achtergebleven. Hun eeuwenoude macht is totaal verdwenen. De vroegere heersers hebben zich veel vernederingen moeten laten welgevalen.

Hitimana woont met zijn vrouw en kinderen op een van de heuvels in de buurt van Kirinda. Daar heeft hij zijn hut gebouwd, zoals duizenden Hoetoe voor hem hun reuzenbijenkorven bouwden. Nog vaak denkt Hitimana aan de vreselijke tijd van de burgeroorlog. En aan zijn vriend Barihafi, de Toetsie, die nu in een vreemd land vertoeft.

Rwanda is vrij en onafhankelijk geworden, een zelfstandige republiek. Met een president aan het hoofd. . . dat is een Hoetoe. De boeren van voorheen besturen nu het land. En ze doen het goed.

Toen ik in Rwanda was, zag ik de heuvels waar de Twa in die afschuwelijke nacht rondtrokken. En waar de Toetsie en de Hoetoe bloedig tegenover elkaar stonden. De wonden waren geheeld; er herinnerde weinig aan de oorlog tussen rassen die aan duizenden mensen het leven

had gekost – òf het moesten de soldaten zijn, die angstvallig toezagen wie het binnenland introk. Nog altijd is er angst dat de gevluchte Toetsie zullen terugkeren om hun land te heroveren, hun macht te herstellen en wraak te nemen.

Ik liep over de smalle paadjes door de heuvels, waar eens Barihafi en Hitimana samen gingen. Ik zag de hutten op de hellingen, en hoorde de koeien 's avonds loeiend terugkeren naar de kraal. Ik bezocht de mensen in hun hutten op de heuvels en dronk met hen het banane- of sorghobier uit dezelfde kalebas. Ik zag de Twa in hun armelijke hutten aan de rand van een vallei.

En tóén, temidden van deze vriendelijke mensen, moest ik denken aan wat de man uit het stenen huis van Kirinda zei: of iemand Toetsie, Hoetoe of Twa is, ze zijn allen van dezelfde stam. Ze zijn kinderen van één Vader.